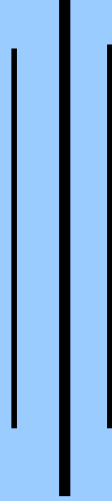

आर्थिक वर्ष २०६८।६९ को मौद्रिक नीति

नेपाल राष्ट्र बैंक
केन्द्रीय कार्यालय
बालुवाटार, काठमाडौं

२०६४

का.मु. गभर्तर श्री कृष्णबहादुर मानन्धरले
२०६४ साल साउन ७ गते
सार्वजनिक जानकारीका लागि प्रस्तुत गर्नुभएको

आर्थिक वर्ष २०६४।६५
को
मौद्रिक नीति

नेपाल राष्ट्र बैंक
केन्द्रीय कार्यालय
बालुवाटार, काठमाडौं

विषय सूची

विवरण	पृष्ठ
पृष्ठभूमि	१
विद्यमान आर्थिक तथा वित्तीय स्थिति	४
मौद्रिक तथा तरलता स्थिति	७
आर्थिक वर्ष २०६४।६५ को मौद्रिक नीतिको स्वरूप	८
मौद्रिक नीतिको अडान	८
आर्थिक, मौद्रिक तथा सञ्चालन लक्ष्य	१०
मौद्रिक उपाय	११
लघु वित्त कार्यक्रम	१२
वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम	१४
विदेशी विनिमय सुधार सुधार	१६
उपसंहार	१८
अनुसूची १ : आर्थिक वर्ष २०६३।६४ को मौद्रिक नीतिमा उल्लेख भएका नीतिगत व्यवस्थाहरूको प्रगति तालिका	
अनुसूची २ : मौद्रिक सर्भेक्षणको प्रक्षेपण	
अनुसूची ३ : परिवर्त्य विदेशी मुद्रा भुक्तानी गरी भारतबाट आयात गर्न पाइने वस्तुहरूको सूची	
अनुसूची ४ : वित्तीय क्षेत्र सुधार परियोजनामा २०६३ फागुन मसान्तसम्म भएको खर्चको विवरण	
तालिका सूची	

आर्थिक वर्ष २०६४।६५ को मौद्रिक नीति

पृष्ठभूमि

- नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ मा व्यवस्था भएबमोजिम यस बैंकले हालसम्म पाँच वटा वार्षिक मौद्रिक नीति तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिसकेको छ। आजसम्मको मौद्रिक नीतिको मूलभूत उद्देश्य मूल्य स्थिरता र वाह्य तथा वित्तीय क्षेत्रमा स्थायित्व कायम गरी उच्च तथा दीर्घ आर्थिक वृद्धिको लागि सहज वातावरण बनाउने रहँदै आएको छ।
- उपर्युक्त मूलभूत उद्देश्यहरूसित सम्बन्धित कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरी सोप्रति यस बैंकको जवाफदेहिता र आफ्नो काम कारवाहीको पारदर्शिता बढाउनको लागि पनि यस बैंकले वार्षिक मौद्रिक नीति तर्जुमा गर्दै आएको छ।
- वार्षिक मौद्रिक नीति तर्जुमा गर्न थालेदेखिको विगत पाँच वर्षको समीक्षा गर्दा मौद्रिक नीतिको प्रार्थमिक लक्ष्य उपभोक्ता मूल्यमा आधारित मुद्रास्फीतिको औसत वृद्धिदर ५.५ प्रतिशतको हाराहारीमा रहेको छ। अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा तेल र आन्तरिकरूपमा खाद्यजन्य वस्तुहरूको मूल्य वृद्धिको स्थिति रहे तापनि भारतसंगको स्थिर विनिमयदर प्रणाली, न्यून बजेट घाटाको स्थिति र खुला बजार कारोबारमार्फत् तरलताको व्यवस्थापनका कारण विगत पाँच वर्षमा मुद्रास्फीति नियन्त्रित अवस्थामा रहेको हो।
- विगत पाँच वर्षको अवधिमा मुलुकको समग्र वाह्य स्थायित्व पनि कायम रहेको छ। वार्षिक मौद्रिक नीति तर्जुमा गर्न थालिएको ठीक अघिल्लो आर्थिक वर्ष २०५८।५९ मा शोधनान्तर सन्तुलन घाटामा रहेको थियो। विगत पाँच वर्षको अवधिमा भने वार्षिक औसत शोधनान्तर सन्तुलन करिब रु १२ अर्बले बचतमा रहेको छ। वस्तु तथा सेवाको निर्यातमा समस्या देखिए तापनि विदेशमा काम गर्ने नेपालीहरूबाट प्राप्त विप्रेषण आप्रवाहको उत्साहजनक वृद्धिले वाह्य क्षेत्रको स्थायित्व कायम गर्न सघाउ पुऱ्याएको हो।
- विगत पाँच वर्षको अवधिमा आर्थिक वृद्धिदर भने सन्तोषजनक रहेन। यस अवधिमा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको यथार्थ वृद्धिदर (साधनको लागत मूल्यमा) औसत ३.३ प्रतिशत मात्र रह्यो। यो अवधि दशौं योजनाको पाँच वर्षको अवधि पनि हो। दशौं योजनाको अवधिभर औसत आर्थिक वृद्धिदर सामान्य ४.३ प्रतिशतदेखि अपेक्षित ६.२ प्रतिशतसम्म हासिल गर्ने लक्ष्य रहेको थियो। आन्तरिक द्वन्द्व र राजनैतिक अस्थिरताले गर्दा अर्थतन्त्रमा लगानी बढ्न नसकेकोले आर्थिक वृद्धि अपेक्षित रहन सकेन। वस्तु तथा सेवाको वाह्य माग कमजोर रहेकोले समेत आर्थिक वृद्धि न्यून रहेको हो।
- विगत पाँच वर्ष वित्तीय क्षेत्र सुधार तथा पुनर्संरचनाको अवधि पनि रह्यो। यस अवधिमा नेपाल राष्ट्र बैंकको सुदृढीकरण, नेपाल बैंक लिमिटेड र राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको संरचनात्मक सुधार र समग्र वित्तीय क्षेत्रको सक्षमता अभिवृद्धि गर्ने जस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा ल्याइए। वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमअन्तर्गत यस बैंकको नियमन व्यवस्था र निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउने हेतु यस बैंकको मानव संसाधन विकास तथा साङ्गठनिक पुनर्संरचना गर्ने कामहरू भए। साथै, सहायक (Non-core) कामहरू क्रमशः हटाउँदै लगने नीति अवलम्बन गरियो।
- सरकारी संलग्नता रहेका नेपाल बैंक लिमिटेड र राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको पुनर्संरचना गरी वित्तीय अवस्था सुधारने उद्देश्यले यी दुई बैंकको व्यवस्थापन विदेशी परामर्शदाता समूहहरूलाई करारमा दिइयो। विगत पाँच वर्ष (२०६३ फागुन मसान्तसम्म) को अवधिमा नेपाल बैंक लिमिटेडको हकमा व्यवस्थापन समूहको लागि रु ८१ करोड ३२ लाख तथा स्वेच्छक अवकाशका लागि रु १ अर्ब ६२ करोड १८ लाख गरी रु २ अर्ब ४३ करोड ५० लाख र राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको हकमा व्यवस्थापन समूहको लागि रु ४२ करोड ८७ लाख तथा स्वेच्छक अवकाशका लागि रु २ अर्ब २६ करोड ७५ लाख गरी रु २ अर्ब ६९ करोड ६२ लाख खर्च भएको छ। नेपाल बैंक लिमिटेड तथा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको यान्त्रिकीकरणमा रु १४ करोड १३ लाख र नेपाल

२ नेपाल राष्ट्र बैंक

राष्ट्र बैंकको सुदृढीकरणमा रू २५ करोड ३५ लाख खर्च भएको छ। २०६३ फागुन मसान्तसम्म वित्तीय क्षेत्र सुधार परियोजनाअन्तर्गत कुल रू ५ अर्ब ५२ करोड ६० लाख खर्च हुन गएको छ (अनुसूची ४)।

८. विदेशी समूहले व्यवस्थापन सम्हालेपछि आर्थिक वर्ष २०६०/६१ देखि २०६३ चैत मसान्तसम्ममा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकले कुल रू ४ अर्ब ९३ करोड र नेपाल बैंक लिमिटेडले रू ४ अर्ब खुद मुनाफा आर्जन गरेका छन्। यस अवधिमा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकले निष्क्रिय कर्जामध्येबाट रू १० अर्ब ६४ करोड र नेपाल बैंक लिमिटेडले रू ८ अर्ब ३ करोड नगदमा असुल गरेका छन्। फलस्वरूप, वाणिज्य बैंकहरूको वित्तीय स्वास्थ्यको सूचकको रूपमा रहेको निष्क्रिय कर्जा अनुपात २०५९ असारको औसत ३०.४ प्रतिशतबाट हाल १४.१ प्रतिशतमा ओर्लेको छ। नेपाल बैंक लिमिटेड र राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको निष्क्रिय कर्जा अनुपातमा सुधार आए तापनि सो अनुपात अझै उच्च रहेको छ।
९. समग्र वित्तीय क्षेत्रको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको वित्तीय मापदण्डहरूमा परिमार्जन, एकीकृत बैंक तथा वित्तीय संस्था ऐन, कर्जा सूचना केन्द्रको सुदृढीकरण, ऋणअसूली न्यायाधिकरणको स्थापना, बैंक तथा वित्तीय संस्था इजाजत नीतिमा परिमार्जनजस्ता कार्यहरू सम्पन्न गरिएका छन्।
१०. विगत पाँच वर्षको अवधिमा यस बैंकबाट इजाजत प्राप्त बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको संख्या उल्लेख्यरूपमा बढेको छ। २०५९ असारमा यस्ता वित्तीय संस्थाहरूको संख्या १५१ रहेकोमा २०६४ असारमा २०८ पुगेको छ। यस अवधिमा सर्वाधिक रूपमा विकास बैंकहरू (लघु वित्त बाहेक) को संख्या १० बाट ३८ र वित्त कम्पनीहरू ५४ बाट ७४ पुगेका छन्।
११. बैंक तथा वित्तीय संस्था स्थापनागर्न निजी क्षेत्रले देखाएको उत्साहलाई यस बैंकले सकारात्मकरूपमा लिएको छ। बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको बढ्दो संख्याका कारण वित्तीय क्षेत्रमा अस्थिरताको वातावरण सिर्जना नहोस् भन्नेतर्फ बैंक सजग छ। वित्तीय क्षेत्रमा आउन सक्ने जोखिम व्यहोर्न वित्तीय संस्थाहरू आफै सक्षम हुनु र सन् २०१० देखि थोक वित्तीय सेवा अन्तर्राष्ट्रिय सेवा प्रदायकहरूलाई खुला गर्न नेपालले प्रतिवद्धता जनाइसकेको पृष्ठभूमिमा स्वदेशी वित्तीय संस्थाहरूको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता बढोस् भन्ने उद्देश्यले वाणिज्य बैंक, विकास बैंक र वित्त कम्पनी स्थापनाको लागि आवश्यक चुक्ता पूँजी यस बैंकले हालसालै दोब्बर गरेको छ। प्रवेश खुला राखी चुक्ता पूँजी दोब्बर गरिएबाट वित्तीय क्षेत्रको स्थायित्व कायम गर्नमा सहयोग पुग्ने यस बैंकको धारणा छ। यस व्यवस्थाले बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू एकआपसमा गाभिन उत्प्रेरित हुने र बजार प्रक्रियामार्फत् नेपाली वित्तीय क्षेत्रको सुदृढीकरण हुने विश्वास गरिएको छ।
१२. यसै सन्दर्भमा नियतवस ऋण नतिर्ने ऋणीको राहदानी जफत गर्ने तथा नयाँ राहदानी जारी गर्न रोक लगाउने, ऋण तिर्ने प्रयोजनबाहेक त्यस्ता ऋणीको स्वामित्वमा रहेको कुनै पनि चल/अचल सम्पत्ति रोक्का राख्ने र त्यस्ता ऋणीको सबै किसिमका स्वदेशी तथा विदेशी निक्षेपको भुक्तानीमा रोक लगाउनेजस्ता कारवाही गर्न नेपाल सरकारबाट समेत निर्णय भइसकेको छ।
१३. उपर्युक्त किसिमको कानूनी व्यवस्थाले ऋण लिएपछि ऋण तिर्नुपर्छ र कसैले पनि छुट पाउन सक्दैन भन्ने तथ्य सर्वसाधारणमा प्रचार भई वित्तीय क्षेत्रको स्थायित्व कायम गर्न ठूलो मद्दत पुग्ने देखिन्छ। निष्क्रिय कर्जाको अनुपात अझै उच्च रहेको, समग्र बैंकिङ क्षेत्रको नेटवर्थ ऋणात्मक रहेको र ठूला ऋणीबाट अपेक्षित गतिमा कर्जा असुल हुन नसकेबाट अझै पनि वित्तीय क्षेत्र जोखिममुक्त हुनसकेको छैन। यसै तथ्यलाई दृष्टिगत गरी नेपाल सरकारले आर्थिक वर्ष २०६४/६५ को बजेट वक्तव्यमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूबाट ऋण लिई नियतवश ऋण नतिर्नेहरूका विरुद्ध कारवाही जारी रहने उल्लेख गरेको छ। स्वस्थ तथा प्रभावकारी वित्तीय क्षेत्रको विकास विना निजी क्षेत्रको विकास सम्भव नहुने भएकाले वित्तीय क्षेत्र सुधारको लागि यो बैंक प्रतिवद्ध छ। तर वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम कुनै एक निकायको होइन। यो समग्र राष्ट्रको कार्यक्रम हो र यो निरन्तर जारी रहने प्रक्रिया पनि हो। यसको सफलता/असफलतामा नै सिङ्गो राष्ट्रको वित्तीय प्रणालीको सफलता/असफलता जोडिएकोले वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यको लागि बैंक राज्यका सम्पूर्ण संयन्त्रको पूर्ण सहयोगको अपेक्षा राख्दछ।
१४. वाणिज्य बैंकहरूले कर्जामा लिने र निक्षेपमा दिने ब्याजदरबीचको अन्तर (Spread) औसतमा ५.० प्रतिशतभन्दा तल रहनुपर्ने प्रावधान आर्थिक वर्ष २०५९/६० देखि यस बैंकले हटाएको छ। सरकारी संलग्नता भएका बैंकहरूको संरचनात्मक सुधार प्रक्रिया थालनी भएको सन्दर्भमा वाणिज्य बैंकहरूबीच बजार प्रक्रियामार्फत् ब्याजदर अन्तर निर्धारण होस् र बजारले नै ब्याजदर अन्तर न्यून राख्न प्रतिस्पर्धात्मक

वातावरण सिर्जना गरोस् भन्ने उद्देश्यले सो प्रावधान हटाइएको थियो। वाणिज्य बैंकहरूबीच प्रतिस्पर्धा हुन थाले पनि ब्याजदर अन्तरमा अझै पनि अपेक्षित सुधार आउन सकेको छैन।

१५. विगत पाँच वर्षको अवधिमा मौद्रिक नीतिको सञ्चालन तथा उपकरणहरूको समसामयिक परिमार्जनका कतिपय कार्यहरू सम्पन्न भएका छन्। वार्षिकरूपमा मौद्रिक नीति तर्जुमा गरी सार्वजनिक गर्न थालिएको सुरुका वर्षहरूमा मूल्यमा प्रतिकूल असर नपर्ने गरी खुकुलो मौद्रिक नीति अवलम्बन गरियो। आर्थिक वर्ष २०५९/६० को मौद्रिक नीतिमा बैंकदर ५.५ प्रतिशत यथावत् कायम गरिएको थियो भने रूग्ण उद्योग पुनरर्जादर १.० प्रतिशत बिन्दुले कटौती गरी २.० प्रतिशत कायम गरिएको थियो। ग्रामीण विकास बैंकहरूलाई तथा स्वदेशी मुद्रामा प्रदान गरिने निर्यात पुनरर्जादर ४.५ प्रतिशत यथावत् कायम गरिएको थियो। २०६१ साउनदेखि रूग्ण उद्योग पुनरर्जादर १.५ प्रतिशत कायम गरिएको छ। आर्थिक वर्ष २०६२/६३ मा मूल्यमा चापको स्थिति उत्पन्न भएकाले बैंकदरलाई क्रमशः ६.० प्रतिशत र सो वर्षको मौद्रिक नीतिको मध्यावधि समीक्षामा ६.२५ प्रतिशत कायम गरियो।
१६. आन्तरिक द्वन्द्वका कारण समेतले रूग्ण अवस्थामा रहेका उद्योगहरूलाई केही राहत पुऱ्याउने उद्देश्यले सहूलियतपूर्ण रूग्ण उद्योग पुनर्कर्जा सुविधा विगत पाँच वर्षदेखि यथावत् कायम गरिएको छ। आर्थिक वर्ष २०५९/६० तथा २०६०/६१ को वार्षिक मौद्रिक नीतिमा यस बैंकले रूग्ण उद्योग पुनर्कर्जाका लागि रू १ अर्ब ५० करोड रकमको व्यवस्था गरिएकोमा सो सुविधालाई निरन्तरता दिँदै आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को वार्षिक मौद्रिक नीतिमा रू १ अर्ब र आर्थिक वर्ष २०६२/६३ तथा २०६३/६४ को वार्षिक मौद्रिक नीतिमा रू २ अर्बको व्यवस्था कायम गरिएको थियो। मौद्रिक नीतिमा व्यवस्था भएवमोजिम रूग्ण उद्योग सुविधाको उपयोग पूरै नभए पनि यसबाट रूग्ण उद्योगहरूलाई केही राहत पुगेको यस बैंकको धारणा छ।
१७. आर्थिक वर्ष २०५९/६० को वार्षिक मौद्रिक नीतिमा अनिवार्य नगद अनुपात १.० प्रतिशत बिन्दुले कटौती गरी औसत ८.० प्रतिशत कायम गरिएको थियो। वाणिज्य बैंकहरूको वित्तीय मध्यस्थता लागतमा कमी आबोस्, उनीहरूको लगानीयोग्य साधन बढोस् र कर्जादर कटौती गर्न मद्दत पुगोस् भन्ने उद्देश्यले अनिवार्य नगद अनुपात क्रमशः कटौती गर्ने क्रममा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ६.० प्रतिशत र आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ५.० प्रतिशतमा झारिएको थियो। आर्थिक वर्ष २०६३/६४ सम्म सो अनुपात ५.० प्रतिशत कायम रह्यो। यो नीतिगत व्यवस्थाले गर्दा वाणिज्य बैंकहरूसँगको लगानीयोग्य साधन बढेको छ। तर मुलुकमा लगानीको वातावरण अपेक्षितरूपमा बढ्न नसकेकोले कर्जाको गुणस्तरमा वाञ्छित सुधार आउन नसकेको र मौद्रिक तरलता व्यवस्थापन कार्य चुनौतीपूर्ण रहँदै आएको छ।
१८. विगत पाँच वर्षको अवधिमा मौद्रिक उपकरणको रूपमा खुला बजार कारोबारमा ठूलो सुधार आएको छ। आर्थिक वर्ष २०६१/६२ देखि यस बैंकको साप्ताहिक वासलातमा आधारित तरलता अनुगमन तथा प्रक्षेपण संरचनाको आधारमा खुला बजार कारोबार सञ्चालन हुँदै आएको छ। सो वर्षदेखि नै विक्री बोलकबोल, खरिद बोलकबोल, रिपो बोलकबोल र रिभर्स रिपो बोलकबोलजस्ता खुला बजार कारोबार उपकरणहरू यस बैंकको अग्रसरतामा सञ्चालन हुँदै आएका छन्। बजार प्रक्रियाको संलग्नतामा सञ्चालन गरिने यी उपकरणहरूले गर्दा मौद्रिक नीतिको कार्यान्वयन प्रक्रिया सरल, पारदर्शी तथा लचिलो भएको छ।
१९. अनिवार्यरूपमा प्राथमिकता क्षेत्रमा लगानी गर्नुपर्ने प्रावधानले वाणिज्य बैंकहरूको स्वतन्त्रतापूर्वक लगानी गर्न पाउनुपर्ने स्वतन्त्रतामा दखल पुऱ्याएको र देशमा अवलम्बन गरिएको उदार वित्तीय प्रणालीसँग मेल नखाने देखिएकोले आर्थिक वर्ष २०५९/६० को मौद्रिक नीतिदेखि उक्त प्राथमिकता क्षेत्र कर्जा कार्यक्रममा लगानी गर्नुपर्ने अनुपात क्रमशः घटाउँदै लगी पाँच वर्षभित्र हटाउने नीति लिइएको थियो। आर्थिक वर्ष २०६३/६४ को लागि सो अनुपात २.० प्रतिशत कायम गरिएकोमा आर्थिक वर्ष २०६४/६५ देखि अनिवार्य नगरिने व्यवस्था उक्त वर्षको मौद्रिक नीतिमा गरिएको थियो। विकास बैंकहरू तथा लघु वित्तीय संस्थाहरूको विस्तार गरी ती संस्थाहरूमाफत ग्रामीण क्षेत्रमा कर्जा विस्तार गर्ने नीतिअनुरूप वाणिज्य बैंकहरूलाई सो प्राथमिकता क्षेत्रमा लगानी गर्नुपर्ने व्यवस्था फिक्ने नीति लिइएको हो। मुलुकमा विद्यमान गरिबीलाई दृष्टिगत गरी विपन्न वर्ग कर्जा कार्यक्रम भने कायम राखिएको छ।
२०. प्राथमिकता क्षेत्र कर्जा कार्यक्रम हटाउने नीतिको कारण ग्रामीण क्षेत्रमा लघु कर्जाको अभाव नहोस् भन्ने उद्देश्यले यस बैंकले आफ्नो मुनाफाबाट वार्षिक मौद्रिक नीति तर्जुमा गर्न थालेयता तीन पटक गरी रू २५ करोड ३४ लाख ग्रामीण स्वावलम्बन कोषमा दाखिला गरिसकेको छ। उक्त कोषले ग्रामीण क्षेत्रमा लघु कर्जा

४ नेपाल राष्ट्र बैंक

कार्यमा संलग्न वित्तीय संस्थाहरूलाई थोक लघुकर्जा प्रवाह गर्ने कार्य गर्दै आएको छ। साथै, यस बैंकको सल्लाहमा सो कोषमा नेपाल सरकारले पटक/पटक गरी रू ९ करोड रकम दाखिला गरिसकेको छ। यसप्रकार ग्रामीण क्षेत्रमा थोक लघुकर्जा उपलब्ध गराउन सो कोषसँग हाल रू ३४ करोड ३४ लाख रकम उपलब्ध छ।

२१. वार्षिकरूपमा मौद्रिक नीति तर्जुमा गर्न थालेपछि नियमन कार्य प्रभावकारी बनाउन आफूले सुपरिवेक्षण गर्ने संस्थाहरूको सञ्चालक समितिमा यस बैंकका सञ्चालकहरू क्रमशः फिर्ता गरिने नीति लिइएको छ। २०५९ साउनदेखि २०६४ असार मसान्तसम्म नेपाल अरब बैंक लिमिटेड, नेपाल बंगलादेश बैंक लिमिटेड, बैंक अफ काठमाडौं लिमिटेड, कृषि विकास बैंक, नेपाल विकास बैंक लिमिटेड, नेपाल औद्योगिक विकास निगम, एन.आई.डी.सी. क्यापिटल मार्केटस् लिमिटेड, नेपाल आवास विकास वित्त कम्पनी र पूर्वाञ्चल ग्रामीण विकास बैंक, विराटनगर गरी जम्मा नौ वटा वित्तीय संस्थाबाट यस बैंकका सञ्चालकहरू फिर्ता गरिएका छन्।
२२. त्यस्तै, यस बैंकको अन्य वित्तीय संस्थामा रहेको शेयर स्वामित्वलाई पनि क्रमशः निजी क्षेत्रमा हस्तान्तरण गर्ने नीति अवलम्बन गरिएको छ। २०५९ साउनदेखि २०६४ असार मसान्तबीच यस बैंकले नेपाल औद्योगिक विकास निगम, कृषि विकास बैंक, पूर्वाञ्चल ग्रामीण विकास बैंक, नागरिक लगानी कोष र राष्ट्रिय वीमा संस्थान (आंशिक रूपमा) गरी ५ वटा वित्तीय संस्थामा रहेको शेयर स्वामित्व फिर्ता लिइसकेको छ। भविष्यमा पनि यो नीतिलाई निरन्तरता दिइनेछ। यी नीतिगत व्यवस्थाबाट यस बैंकको नियमन र सुपरिवेक्षण कार्यहरू क्रमशः प्रभावकारी हुँदै गइरहेको यस बैंकको विश्वास छ।
२३. आन्तरिक द्वन्द्व र राजनैतिक अस्थिरताको वातावरणमा पनि विगत पाँच वर्षको अवधिमा वार्षिक मौद्रिक नीतिमार्फत् मौद्रिक तथा वित्तीय क्षेत्रमा चालिएको कदमबाट समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व कायम गर्नमा केही मद्दत पुगेको यस बैंकको धारणा छ। विगतमा मौद्रिक, वित्तीय तथा वाह्य क्षेत्रमा अवलम्बन गरिएका सुधार कार्यक्रमहरूको अनुभवलाई आधार मान्दै तथा सोलाई निरन्तरता दिई विकसित आर्थिक तथा वित्तीय समस्याहरूलाई सम्बोधन गर्ने उद्देश्यले मौद्रिक तथा वित्तीय सुधारका उपायहरूमा समसामयिक परिमार्जन गरेर आर्थिक वर्ष २०६४/६५ को लागि छैठौं वार्षिक मौद्रिक नीति तर्जुमा गरिएको छ। यस पृष्ठभूमिका साथै विद्यमान आर्थिक तथा वित्तीय स्थिति, मौद्रिक तथा तरलता स्थिति, आर्थिक वर्ष २०६४/६५ को मौद्रिक नीतिको अडान, वित्तीय तथा वाह्य क्षेत्र सुधार गरी प्रस्तुत मौद्रिक नीतिलाई ६ भागमा बाँडिएको छ। आर्थिक वर्ष २०६३/६४ को मौद्रिक नीतिमा उल्लेख भएका नीतिगत व्यवस्थाहरूको प्रगति तालिका अनुसूची १ मा दिइएको छ। प्रस्तुत मौद्रिक नीति तयार पार्दा आधारको रूपमा लिइएका तथ्याङ्कहरू तालिका सूचीमा समावेश गरिएका छन्।

विद्यमान आर्थिक तथा वित्तीय स्थिति

२४. आर्थिक वर्ष २०६३/६४ को वार्षिक मौद्रिक नीतिमा र नेपाल सरकारको आर्थिक वर्ष २०६३/६४ को बजेट वक्तव्यमा सो वर्ष ५.० प्रतिशत आर्थिक वृद्धि हासिल हुनसक्ने अनुमान गरिएको थियो। आन्तरिक द्वन्द्वको अन्त्य, राजनैतिक गतिरोधमा सुधार र मौसमी अनुकूलता उक्त प्रक्षेपणका आधारहरू रहेका थिए। केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागले हालै सार्वजनिक गरेको तथ्याङ्कअनुसार सो वर्ष यथार्थ कुल गार्हस्थ्य उत्पादन उत्पादकको मूल्यमा २.५ प्रतिशतले मात्र बढ्ने देखिएको छ। आर्थिक वर्ष २०६२/६३ मा आर्थिक वृद्धिदर २.८ प्रतिशत थियो। समीक्षा वर्ष अनुमान गरेअनुरूप मौसम राम्रो रहन सकेन। पर्याप्त मात्रामा वर्षा हुन नसक्दा कृषि उत्पादनमा करिब २० प्रतिशत अंश रहेको धान वाली १२.६ प्रतिशतले घटेकोले खाद्यान्न उत्पादन वृद्धि ४.३ प्रतिशतले ऋणात्मक रहेको छ। फलस्वरूप, कृषि उत्पादन अघिल्लो वर्ष १.१ प्रतिशतले वृद्धि भएको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा ०.७ प्रतिशतले मात्र वृद्धि भएको अनुमान छ।
२५. द्वितीय क्षेत्रको वृद्धि अघिल्लो वर्षको ४.२ प्रतिशतको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा २.२ प्रतिशत रहेको छ। औद्योगिक उत्पादन र निर्माण क्षेत्रको विस्तार सन्तोषजनक रहन नसकेकोले यस क्षेत्रको वृद्धि अघिल्लो वर्षको तुलनामा न्यून रहेको हो। अघिल्लो वर्ष सेवा क्षेत्रको वृद्धि ४.७ प्रतिशत रहेको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा ४.१ प्रतिशत रहेको छ। सेवा क्षेत्रमध्ये थोक तथा खुद्रा व्यापार उपक्षेत्रको वृद्धि २.६ प्रतिशतले ऋणात्मक रहेको छ भने यातायात, सञ्चार तथा भण्डारण उपक्षेत्रको विस्तारमा अघिल्लो वर्षको तुलनामा

सुधार आएको छ। त्यस्तैगरी, रियल स्टेट तथा व्यावसायिक सेवाहरूमा अघिल्लो वर्षको तुलनामा सुधार आएको छ।

२६. आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा औसत उपभोक्ता मुद्रास्फीति ६.० प्रतिशत रहने अनुमान गरिएको थियो। पेट्रोलियम पदार्थ र यातायात भाडा वृद्धिको आधार प्रभाव हटेको कारण आर्थिक वर्ष २०६३/६४ को पछिल्लो अवधिमा गैरखाद्य समूहको मूल्यमा सुधार आएको छ। तथापि, कृषिजन्य समूहको मूल्यमा पहिले अनुमान गरिएको जस्तो सुधार नआएकोले समग्र मूल्यमा केही चापको स्थिति रहेको छ। यही कारणले गर्दा आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा औसत उपभोक्ता मूल्य वृद्धि ६.४ प्रतिशतको हाराहारीमा रहने संशोधित अनुमान छ। आर्थिक वर्ष २०६२/६३ मा यस्तो मुद्रास्फीति ८.० प्रतिशत थियो।
२७. आर्थिक वर्ष २०६३/६४ को पहिलो एघार महिनामा वार्षिक विन्दुगत अन्तर्निहित मुद्रास्फीति (core inflation) ५.० प्रतिशत रहेको छ भने समग्र मुद्रास्फीति (headline inflation) ४.५ प्रतिशत छ। आर्थिक वर्ष २०६२/६३ को सोही अवधिमा वार्षिक विन्दुगत अन्तर्निहित मुद्रास्फीति ५.३ प्रतिशत र समग्र मुद्रास्फीति ९.१ प्रतिशत रहेको थियो। मुद्रास्फीतिकारी अपेक्षा विद्यमान रहेकोले अन्तर्निहित मुद्रास्फीति समग्र मुद्रास्फीतिको तुलनामा केही उच्च देखिएको हो।
२८. आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा नेपाल सरकारको नगद प्रवाहमा आधारित कुल खर्च २२.४ प्रतिशतले बढेको छ। अघिल्लो वर्ष उक्त सरकारी खर्च १२.५ प्रतिशतले बढेको थियो। समीक्षा अवधिमा चालू खर्च वृद्धिदर अघिल्लो वर्षको ९.४ प्रतिशतको तुलनामा १४.३ प्रतिशत रहेको छ। शान्ति सुरक्षासम्बन्धी खर्चमा वृद्धि भएकोले आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा चालू खर्चको वृद्धि उच्च रहेको हो।
२९. आर्थिक वर्ष २०६२/६३ को तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा पूँजीगत खर्च रू ३१ अर्ब ७१ करोडसम्म पुगे तापनि बजेटमा अनुमान गरेअनुरूप सो खर्च हुन सकेन। स्थानीय निकायमा जनप्रतिनिधिको अभाव र तराई क्षेत्रमा बन्द, हडतालजस्ता क्रियाकलापमा वृद्धि भएकोले पूँजीगत खर्च पहिले अनुमान गरेअनुरूप हुन नसकेको हो।
३०. आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा नेपाल सरकारको राजस्व परिचालन २०.६ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ। आर्थिक वर्ष २०६२/६३ मा राजस्व वृद्धि ३.१ प्रतिशत मात्र थियो। केही वस्तुहरूको भन्सार दरमा वृद्धि र अन्तःशुल्क करको आधार विस्तार गरिएकोले समीक्षा वर्षमा राजस्व परिचालनको वृद्धि अघिल्लो वर्षको तुलनामा उच्च रहेको हो। अघिल्लो वर्षको राजस्व आधार सानो रहेकोले पनि सो वर्षको राजस्व परिचालनमा उच्च वृद्धि देखिएको हो। त्यस्तैगरी, आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा विदेशी नगद अनुदान वृद्धि पनि उच्च नै रहेको छ।
३१. सरकारी राजस्व र विदेशी नगद अनुदान रकमको वृद्धि उच्च रहेकोले सरकारी वित्त घाटा नियन्त्रित स्थितिमा रहेको छ। आर्थिक वर्ष २०६३/६४ को धेरैजसो महिनामा नेपाल सरकारको नेपाल राष्ट्र बैंकसँग नगद मौज्जात कायम रहेकोले मौद्रिक तरलता व्यवस्थापनमा सघाउ पुगेको छ।
३२. आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा नेपाल सरकारले रू १७ अर्ब ८९ करोड आन्तरिक ऋण उठाएको र रू ९ अर्ब ६१ करोड आन्तरिक ऋण भुक्तानी गरेकोले खुद आन्तरिक ऋण परिचालन (नेपाल राष्ट्र बैंकसँग नगद मौज्जात/अधिविकर्षवाहेक) रू ८ अर्ब २८ करोड मात्र रहेको छ। आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा खुद आन्तरिक ऋणको कूल गार्हस्थ्य उत्पादनसँगको अनुपात १.२ प्रतिशत हुन आउँछ। आर्थिक वर्ष २०६२/६३ मा नेपाल सरकारले रू ११ अर्ब ८३ करोड कूल आन्तरिक ऋण र रू ७ अर्ब ३६ करोड आन्तरिक ऋण भुक्तानी गरी रू ४ अर्ब ४७ करोड खुद आन्तरिक ऋण उठाएको थियो।
३३. वाह्य क्षेत्रतर्फ आर्थिक वर्ष २०६३/६४ को पहिलो १० महिनामा मुलुकको शोधनान्तर रू ६ अर्ब ८७ करोडले बचतमा छ। आर्थिक वर्ष २०६२/६३ को सोही अवधिमा शोधनान्तर रू २० अर्ब ५० करोडले बचतमा थियो। वस्तु निर्यात वृद्धि सिमान्त रहेको र निजी क्षेत्रको विप्रेषण आप्रवाह वृद्धि पनि न्यून रहेकोले मुलुकको शोधनान्तर बचत अघिल्लो आर्थिक वर्षको तुलनामा उल्लेख्य कम रहेको हो।
३४. आर्थिक वर्ष २०६३/६४ को पहिलो ११ महिनामा कूल वस्तु निर्यात ०.८ प्रतिशतले बढेको छ। आर्थिक वर्ष २०६२/६३ को सोही अवधिमा वस्तु निर्यात २.९ प्रतिशतले विस्तार भएको थियो। भारततर्फको निर्यात वृद्धि २.१ प्रतिशत रहेको छ भने तेस्रो मुलुकतर्फको निर्यात घटने क्रम यथावत् छ। ऊनी गलैँचा, तयारी पोशाक, पोलिस्टर यार्न, प्लाष्टिकका वस्तु आदिको निर्यात घटेकोले समग्र निर्यात वृद्धि न्यून रहेको हो।

६ नेपाल राष्ट्र बैंक

३५. आर्थिक वर्ष २०६३/६४ को पहिलो ११ महिनामा कुल वस्तु आयात ११.० प्रतिशतले बढेको छ। आर्थिक वर्ष २०६२/६३ को सोही अवधिमा वस्तु आयात १६.६ प्रतिशतले बढेको थियो। समीक्षा अवधिमा भारतबाटको आयात वृद्धि अधिल्लो वर्षको तुलनामा न्यून रहेको छ। निर्यातलगायत औद्योगिक गतिविधिमा शिथिलता आएकोले कुल आयात वृद्धिदरमा कमी आएको हो।
३६. केही वर्षयता विदेशी मुद्रा आर्जनको प्रमुख स्रोतको रूपमा रहँदै आएको निजी क्षेत्रको विप्रेषण आप्रवाह आर्थिक वर्ष २०६३/६४ को पहिलो ११ महिनामा ३.९ प्रतिशतले वृद्धि भई रू ९१ अर्ब १० करोड पुगेको छ। आर्थिक वर्ष २०६२/६३ को सोही अवधिमा निजी क्षेत्रको विप्रेषण आप्रवाह ४८.४ प्रतिशतले बढेको थियो। विगतको तुलनामा विदेशमा रोजगारीका लागि जाने नेपालीहरूको संख्यात्मक वृद्धिमा कमी आएको र विदेशमा नेपालीहरूको ज्यालादर पनि न्यून रहेकोले विप्रेषण आप्रवाह वृद्धिमा हास आएको हो।
३७. आर्थिक वर्ष २०६३/६४ को पहिलो १० महिनासम्ममा मुलुकको कुल विदेशी विनिमय सञ्चिति रू १६५ अर्ब रहेको छ। यो सञ्चिति मुलुकको १०.७ महिनाको कुल वस्तु आयात र ८.८ महिनाको कुल वस्तु तथा सेवा आयात धान्न पर्याप्त छ। नेपाली मुद्राको अधिमूल्यन भएकोले आर्थिक वर्ष २०६३/६४ को पहिलो १० महिनासम्मको कुल विदेशी विनिमय सञ्चिति २०६३ असारकै स्तरमा रहेको देखिएको हो।
३८. भारतबाट हुने आयातको तुलनामा भारततर्फ हुने वस्तु निर्यात वृद्धि हाल घट्ने क्रममा रहेको छ। फलस्वरूप, भारततर्फको निर्यात-आयात अनुपात आर्थिक वर्ष २०५८/५९ मा ४३.७ प्रतिशत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा ३६.० प्रतिशतमा झरेको अनुमान छ। एकातिर भारततर्फ हुने निर्यात वृद्धि घट्दो क्रममा रहनु र अर्कोतिर कुल आयातमा १८.३ प्रतिशत र भारतबाटको आयातमा २९.० प्रतिशत अंश रहेको पेट्रोलियम पदार्थ आयातको भुक्तानी भारतीय मुद्रामा गरिने भएकोले भा.रू. सञ्चितिमा चापको स्थिति छ।
३९. भा.रू. सञ्चितिको व्यवस्थापन गर्ने क्रममा यस बैंकले भारतबाट १२१ औद्योगिक मेशिनरी तथा कच्चा पदार्थ अमेरिकी डलरमा भुक्तानी हुने गरी आयात गर्न सकिने व्यवस्था गरेको छ। यस व्यवस्था अनुसार आर्थिक वर्ष २०६३/६४ को पहिलो ११ महिनामा भारतबाट भएको कुल आयातमध्ये १५.२ प्रतिशत अमेरिकी डलर भुक्तानीबाट भएको थियो। आर्थिक वर्ष २०६२/६३ मा सो अनुपात १२.० प्रतिशत मात्र थियो। भारतसँगको बढ्दो व्यापार घाटा पूर्ति गर्न यस बैंकले आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा अमेरिकी डलर ९२ करोड (लगभग रू ६३ अर्ब ८८ करोड बराबर) विक्री गरी भा.रू. खरिद गर्‍यो। आर्थिक वर्ष २०६२/६३ मा यस बैंकले अमेरिकी डलर ६० करोड विक्री गरी भा.रू. खरिद गरेको थियो। आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा भा.रू. खरिदका लागि विक्री गरिएको अमेरिकी डलर ९२ करोडको तुलनामा वाणिज्य बैंकहरूबाट अमेरिकी डलर खुद खरिद ९१ करोड ५८ लाख रह्यो।
४०. २०६३ असार मसान्त र २०६४ असार मसान्त बीच नेपाली रूपैयाँ अमेरिकी डलरको तुलनामा १४.३ प्रतिशतले अधिमूल्यन भएको छ। नेपाली रूपैयाँको भारतीय रूपैयाँसँग स्थिर विनिमयदर प्रणाली र भारतको उच्च आर्थिक वृद्धिको परिणामस्वरूप भारतमा उल्लेख्य विदेशी पूँजी आप्रवाह भई भारतीय मुद्रा बलियो हुँदै गएको कारण नेपाली रूपैयाँ अमेरिकी डलरसँग अधिमूल्यन हुँदै गएको हो। माथि उल्लेख गरिएभै भारतीय अर्थतन्त्र तातेको (overheating) अवस्थामा छ। भारतमा हाल उच्च विदेशी पूँजी आप्रवाह हुन थालेको छ। नेपालमा उपर्युक्त दुवै अवस्था विद्यमान छैनन्। यसले गर्दा भारत र नेपाली अर्थतन्त्रबीच बेमेल (asymmetric shock) को स्थिति पैदा भएको छ। स्थिर विनिमयदर प्रणालीको सन्दर्भमा यो चिन्ताको विषय हो र यस सम्बन्धमा नेपाल राष्ट्र बैंकले अध्ययन गरिरहेको छ।
४१. नेपाली रूपैयाँको अधिमूल्यनले तेस्रो मुलुकतर्फको निर्यात (जसको नेपालको कुल निर्यातमा ३१.२ प्रतिशत अंश छ) मा केही नकारात्मक प्रभाव परेको छ। नेपाली निर्यातजन्य वस्तुहरूको धेरैजसो कच्चा पदार्थ अमेरिकी डलरमा भुक्तानी गरेर आयात गर्न सकिने व्यवस्था रहेकोले नेपाली रूपैयाँ अमेरिकी डलरसँग अधिमूल्यन भए जतिले भने तेस्रो मुलुकतर्फको निकासीकर्ताहरूलाई प्रभाव परेको छैन। कुल निकासी मूल्यमा तेस्रो मुलुकतर्फबाट भएको आयात अंश (Import Content) भएजतिले हिसाब गर्दा मुद्रा अधिमूल्यनको कारण निर्यातजन्य वस्तुहरूको उत्पादन लागत घट्ने हुन्छ भने निकासी मूल्यमा नेपाली रूपैयाँ अधिमूल्यन भए जतिले हिसाब गर्दा निकासीकर्ताहरूलाई घाटा भएको छ। यी दुईबीचको फरक घाटा पूर्वाधार तथा संरचनागत सुधार गरी उत्पादकत्व वृद्धिमाफत् पूर्ति गर्न सकिने व्यवस्था हुनसके नेपाली निर्यातको दीर्घकालीन विकासमा टेवा पुग्ने थियो।

४२. नेपालको कुल निर्यातमा भारततर्फको निर्यातको अंश ६९.० प्रतिशत छ। नेपाली रूपैयाँको अमेरिकी डलरसँगको अधिमूल्यनको कारणले मात्र भारततर्फको निर्यातमा प्रतिकूल असर परेको देखिँदैन। विदेशमा काम गर्ने नेपालीहरूको विप्रेषण आयमा भने मुद्रा अधिमूल्यनले गर्दा प्रभाव परेको देखिन्छ।
४३. मुद्रा अधिमूल्यनले मुद्रास्फीति बढ्न रोकेको छ। तथापि, मुद्रा अधिमूल्यन भए जति नै उपभोग्य वस्तुहरूको मूल्यमा गिरावट आएको देखिँदैन। मुद्रा अधिमूल्यनले गर्दा नेपाल आयल निगम (भा.रु. समेत अधिमूल्यन भएकाले) र नेपाल विद्युत् प्राधिकरणलाई (अमेरिकी डलर भुक्तानी गरी बिजुली खरिद गर्नुपर्ने हदसम्म) केही राहत पुगेको छ।
४४. आर्थिक वृद्धिदर न्यून रहेको वर्तमान स्थितिमा मुद्रा अधिमूल्यनले मनोवैज्ञानिक असहज वातावरण सिर्जना गरेको छ। हाल मुलुक राजनैतिक संक्रमणमा रहेको र तेल आपूर्तिमा पनि सङ्कट देखिएको सन्दर्भमा मुद्रा अधिमूल्यनलाई सम्बोधन गर्न विद्यमान विनिमयदर प्रणाली तथा स्तरमा परिवर्तन गर्नु समष्टिगत स्थायित्वको दृष्टिकोणले हितकर देखिँदैन।
४५. आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा नेपालको शेयर बजारमा विस्तार आएको छ। आर्थिक वर्ष २०६२/६३ मा नेप्से सूचकाङ्क ३५.० प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा ७६.८ प्रतिशतले विस्तार भई सो सूचकाङ्क ६८४.० पुगेको छ। आर्थिक वर्ष २०६२/६३ मा बजार पूँजीकरण-कुल गार्हस्थ्य उत्पादन अनुपात १५.० प्रतिशत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा २५.९ प्रतिशत (रु १८६ अर्ब) पुगेको छ। वित्तीय संस्थाहरूको वित्तीय स्वास्थ्यमा सुधार, मौद्रिक तरलतामा विस्तार तथा न्यून ब्याजदरको स्थिति र वैकल्पिक लगानीको अभावका कारण शेयर बजार गतिविधि बढेको हो। समग्र आर्थिक गतिविधिमा विस्तार नआई शेयरको मूल्यमा मात्र अत्यधिक वृद्धि हुने यस्तो प्रवृत्तिले भविष्यमा शेयर बजारमा गतिरोध ल्याउन सक्ने पनि हुन्छ। शेयरको मूल्य वृद्धिले फोका (Bubble) को रूपधारण गर्‍यो र सो फुट्न गएमा अर्थतन्त्रमा नकारात्मक स्थिति उत्पन्न हुन सक्छ। बैंक वस्तु तथा सेवाको मूल्य वृद्धिका साथै सम्पत्ति मूल्य (Asset price) वृद्धिप्रति पनि सचेत रहँदै आएको छ।
४६. मुद्रा बजारको महत्वपूर्ण अङ्गको रूपमा रहेको अन्तरबैंक कारोबार भने अधिल्लो वर्षको रु १७६ अर्बको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा रु १७० अर्ब रहेको छ। वाणिज्य बैंकहरूबीच हुने अन्तरबैंक कारोबार अधिल्लो वर्षको तुलनामा कम रहे तापनि वाणिज्य बैंकहरूले नेपाल राष्ट्र बैंकबाट उपयोग गर्ने स्थायी तरलता सुविधा उपयोगमा वृद्धि आएको छ। उदाहरणको लागि, आर्थिक वर्ष २०६२/६३ मा वाणिज्य बैंकहरूले रु ९ अर्ब ८८ करोड स्थायी तरलता सुविधा उपयोग गरेका थिए भने आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा रु ४६ अर्ब ९८ करोड उपयोग गरेका छन्। वित्तीय बजारमा अधिक मौद्रिक तरलताको स्थिति हुँदाहुँदै पनि नेपाल राष्ट्र बैंकबाट वाणिज्य बैंकहरूले अधिक स्थायी तरलता सुविधा उपयोग गर्ने प्रवृत्ति देखाउनु चिन्ताको विषय हो। यो प्रवृत्ति कम गर्न नेपाल राष्ट्र बैंकले आवश्यक मौद्रिक उपाय अवलम्बन गर्नेछ।

मौद्रिक तथा तरलता स्थिति

४७. आर्थिक वर्ष २०६३/६४ को मौद्रिक नीतिमा विस्तृत मुद्रा प्रदायको वाञ्छित वृद्धिदर १६.१ प्रतिशत कायम गरिएको थियो। प्रक्षेपित आर्थिक वृद्धिदर ५.० प्रतिशत, विस्तृत मुद्रा प्रदायको आयलोचनशीलता १.५, औसत मुद्रास्फीति ६.० प्रतिशत र निजी क्षेत्रको विदेशी विप्रेषण आप्रवाहले उत्पन्न गर्ने मुद्राको मागको आधारमा विस्तृत मुद्रा प्रदायको उक्त प्रक्षेपण गरिएको थियो।
४८. पहिलो १० महिनाको वार्षिक विन्दुगत वृद्धिदर १४.६ प्रतिशत समेतलाई आधारमान्दा आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा विस्तृत मुद्रा प्रदायको वृद्धिदर वाञ्छित सीमाभित्र अर्थात् १५.० प्रतिशत रहने संशोधित अनुमान छ। आर्थिक वर्ष २०६२/६३ मा विस्तृत मुद्रा प्रदाय १५.६ प्रतिशतले बढेको थियो।
४९. विस्तृत मुद्रा प्रदायका स्रोतहरूमध्ये बैंकिङ्ग क्षेत्रको खुद वैदेशिक सम्पत्ति (विनिमय मूल्याङ्कन नाफा/नोक्सान समायोजन गरी) आर्थिक वर्ष २०६३/६४ को मौद्रिक नीतिमा प्रक्षेपण गरिएको रु १६ अर्बको तुलनामा रु ७ अर्बले बढ्ने संशोधित अनुमान छ। आर्थिक वर्ष २०६२/६३ मा खुद वैदेशिक सम्पत्ति रु २५ अर्ब ७० करोडले बढेको थियो। वस्तु निर्यात वृद्धि सीमान्त रहेको, निजी क्षेत्रको विदेशी विप्रेषण आप्रवाह वृद्धिदर घटेको र नेपाल आयल निगमको भारतीय आयल निगमलाई गर्ने भुक्तानी बढेको कारण अधिल्लो वर्षको तुलनामा खुद वैदेशिक सम्पत्तिको वृद्धि न्यून हुने देखिएको हो।

८ नेपाल राष्ट्र बैंक

५०. आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा बैकिङ्ग क्षेत्रको कुल आन्तरिक कर्जाको वृद्धि प्रक्षेपण गरिएको १५.८ प्रतिशतको तुलनामा १६.६ प्रतिशत रहने अनुमान छ। निजी क्षेत्रमा प्रवाह हुने बैंक कर्जा १८.० प्रतिशतले बढ्ने प्रक्षेपण गरिएकोमा १७.५ प्रतिशतले वृद्धि हुने, नेपाल सरकारले बैकिङ्ग क्षेत्रबाट उपयोग गर्ने कर्जा पनि प्रक्षेपण गरेअनुसार हुने देखिएको तर वित्तीय तथा गैरवित्तीय सरकारी संस्थानहरूमा बैंक कर्जा उलेख्य बढेकोले कुल आन्तरिक कर्जाको वृद्धिदर प्रक्षेपण गरिएको भन्दा केही उच्च रहने अनुमान गरिएको हो।
५१. आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा बैकिङ्ग क्षेत्रको कुल आन्तरिक कर्जाको संरचनामा केही परिवर्तन देखिएको छ। अधिल्लो वर्ष कुल आन्तरिक कर्जामध्ये नेपाल सरकारको अंश २२.० प्रतिशत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा सो अंश २१.० प्रतिशतमा भरेको छ। यसको विपरीत निजी क्षेत्रले उपयोग गरेको बैंक कर्जाको अंश अधिल्लो वर्ष ७५.५ प्रतिशत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा ७६.९ प्रतिशतमा उक्लेको छ। कर्जा उपयोगको दृष्टिकोणले यो सकारात्मक परिवर्तन हो।
५२. विस्तृत मुद्रा प्रदायको संरचना र तरलताको दृष्टिकोणले विश्लेषण गर्दा सङ्कुचित मुद्रा प्रदाय आर्थिक वर्ष २०६३/६३ मा १४.० प्रतिशतले बढेको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा १२.९ प्रतिशतले बढ्ने अनुमान छ। विस्तृत मुद्रा प्रदायको अर्को अंश वाणिज्य बैंकहरूसँगको आवधिक निक्षेप अधिल्लो वर्ष १६.४ प्रतिशतले बढेकोमा आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा १६.० प्रतिशतले बढ्ने अनुमान छ। न्यून आर्थिक वृद्धिदर, न्यून व्याजदर र विप्रेषण आप्रवाहको वृद्धिदर कम रहेकोले आवधिक निक्षेप अधिल्लो वर्षको भन्दा कम दरले बढेको हो।
५३. यस बैंकले आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा वाणिज्य बैंकहरूबाट कुल बिक्री बोलकबोलमार्फत रू १८ अर्ब ४० करोड र रिभर्स रिपो बोलकबोल कारोबारबाट रू १४ अर्ब ३४ करोड गरी जम्मा रू ३२ अर्ब ७४ करोड तरलता प्रशोचन गरेको छ। आर्थिक वर्ष २०६२/६३ मा बिक्री बोलकबोलबाट रू १३ अर्ब ५९ करोड र रिभर्स रिपो बोलकबोलबाट रू ६ अर्ब ५० करोड गरी जम्मा रू २० अर्ब ९ करोड तरलता प्रशोचन गरेको थियो।

आर्थिक वर्ष २०६४/६५ को मौद्रिक नीतिको स्वरूप

५४. मौद्रिक नीति तर्जुमा गर्दा अग्रदृष्टिकोण समेत राख्नुपर्ने भएकोले आर्थिक, वित्तीय तथा मौद्रिक परिदृश्य तथा विकसित समस्याको आधारमा मौद्रिक नीतिको अडान, आर्थिक, मौद्रिक तथा सञ्चालन लक्ष्य र उपकरणहरू समावेश गरी आर्थिक वर्ष २०६४/६५ को मौद्रिक नीतिको स्वरूप निर्धारण गरिएको छ। मौद्रिक नीति सञ्चालनमा पूरकको रूपमा सहयोग पुऱ्याउने भएकोले वित्तीय तथा वाह्य क्षेत्र सुधारको वार्षिक कार्यक्रम मौद्रिक नीतिमा समावेश गरी सार्वजनिक जानकारीका लागि प्रस्तुत गरिएको छ। नेपाल सरकारको आर्थिक वर्ष २०६४/६५ को बजेट वक्तव्यसँग सामाञ्जस्य हुने गरी प्रस्तुत मौद्रिक नीति तर्जुमा गरिएको छ।

मौद्रिक नीतिको अडान

५५. मौद्रिक नीतिको आर्थिक तथा अन्तरिम लक्ष्यहरूको सम्भावित स्थितिको विश्लेषण गर्दा यी दुवै क्षेत्रमा केही चासो (Concern) का विषयहरू रहेका छन्। आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा अपेक्षित आर्थिक वृद्धि हुन नसकेको माथि उल्लेख भइसकेको छ। आर्थिक वर्ष २०६४/६५ मा पनि उच्च आर्थिक वृद्धि हुनसक्ने स्थिति देखिदैन। नेपाल सरकारले आर्थिक वर्ष २०६४/६५ को बजेट वक्तव्यमा कृषिका लागि रू ५ अर्ब ८२ करोड र सिंचाईका लागि रू ३ अर्ब ९९ करोड रकम विनियोजन गरेको छ। तथापि, मौसमी निर्भरता कम गर्ने किसिमले राज्यबाट कृषिमा अपेक्षित लगानी हुनसकेको छैन। मौसम अनुकूल रहे मात्र कृषि उत्पादन राम्रो रहन सक्ने स्थिति विद्यमान छ।
५६. गैरकृषितर्फ नेपाल सरकारको पूँजीगत खर्च, निजी क्षेत्रको लागि लगानीको वातावरण र नेपाली वस्तु तथा सेवाको वाह्य मागको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ। २०६४ मंसिरमा संविधान सभाको चुनाव र शान्ति सुरक्षामा अझै अपेक्षित सुधार आइनसकेको विद्यमान स्थितिमा नेपाल सरकारको पूँजीगत खर्चमा तीव्रता आउन सक्ने स्थिति पनि छैन। मुलुक राजनैतिक संक्रमणमा गुजिरहेको र औद्योगिक क्षेत्र, खासगरी तराईमा वारम्बार भइरहने हडताल, सार्वजनिक आन्दोलन तथा प्रदर्शनले निजी क्षेत्रको लागि लगानीको वातावरण बन्न सकेको छैन। लागत तथा गुणस्तरको कारण समेतले नेपाली वस्तु तथा सेवाको वाह्य माग कमजोर रहँदै आएको छ।

५७. उपर्युक्त कारक तत्वहरूमा सुधार नआई नेपालले छिमेकी मुलुक भारत तथा चीन र विश्वको उच्च आर्थिक वृद्धिबाट अपेक्षित लाभ लिन सक्ने स्थिति छैन। मौद्रिक तथा तरलताको सहज स्थितिले मात्र उच्च आर्थिक वृद्धि हासिल हुन नसक्ने विगतको अनुभवले देखाइसकेको छ।
५८. आर्थिक वर्ष २०६२।६३ को तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६३।६४ मा मूल्यमा सुधार आए तापनि मूल्यस्थिति मौद्रिक नीतिको अर्को चासोको विषय रहेको छ। तेलको सम्भावित सङ्कट र २०६४ मंसिरमा प्रस्तावित संविधान सभा चुनावमा हुनसक्ने अत्यधिक अनुत्पादक खर्चको कारण समेतले गर्दा मूल्यमा चाप पर्नसक्ने स्थितिप्रति मौद्रिक नीतिले आवश्यक ध्यान दिनुपर्ने अवस्था छ। आर्थिक वर्ष २०६४।६५ को प्रस्तावित बजेटको आकार तुलनात्मक रूपले ठूलो रहेको र सो बजेटको कार्यान्वयनबाट मूल्यस्थिति समेतमा पर्नसक्ने प्रभावलाई मौद्रिक नीतिले सम्बोधन गर्नुपर्ने सो बजेटमा इङ्गित गरिएको छ। तसर्थ, मौद्रिक नीतिका साथै विदेशी विनिमयदर नीतिको उद्देश्य पनि मूल्य स्थिरतातर्फ केन्द्रित गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिएको छ।
५९. वाह्य क्षेत्र स्थायित्व पनि मौद्रिक नीतिको चासोको रूपमा देखिएको छ। वस्तु निर्यातको स्थिति सन्तोषजनक रहन नसकेको माथि उल्लेख भइसकेको छ। निजी क्षेत्रको विप्रेषण आप्रवाह वृद्धिमा शिथिलता देखिएको छ। यसका अतिरिक्त वाणिज्य बैंकहरूबाट खरिद गरिएको अमेरिकी डलर ९१ करोड ५८ लाखको तुलनामा भा.रू. खरिद गर्न अमेरिकी डलर ९२ करोड विक्री गर्नुपरेको छ। यो प्रवृत्ति कायम रहिरहेमा विदेशी विनिमय सञ्चितीमा ह्रास आउने र वाह्य क्षेत्र स्थायित्व जोखिममा पर्ने हुन्छ। बैंकले यसलाई थप चिन्ताको विषयको रूपमा लिएको छ। तसर्थ, आर्थिक वर्ष २०६४।६५ को प्रस्तावित बजेटमा उल्लेख भएभन्ने देशको अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार तथा शोधनान्तरको अवस्था सुदृढ गराई वाह्य क्षेत्रको स्थायित्व कायम राख्न बैंक सजग हुनुपर्ने देखिन्छ। सो उद्देश्य प्राप्तिका लागि बैंक कर्जाको गुणस्तरमा नियन्त्रण ल्याउन र तरलता तथा व्याजदर स्तर व्यवस्थापनतर्फ मौद्रिक नीति केन्द्रित गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ।
६०. वित्तीय क्षेत्र स्थायित्व कायम गर्न वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमका साथै यस बैंकको नियमन तथा सुपरिवेक्षण कार्य सुदृढ बनाउँदै लगिएको छ। सरकारी संलग्नता रहेका राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक र नेपाल बैंक लिमिटेडमा क्रमशः सुधार आइरहेको भए तापनि निजी क्षेत्रका केही वाणिज्य बैंक र विकास बैंकहरूको वित्तीय स्थिति चिन्ताको विषय रहेको छ।
६१. आर्थिक वर्ष २०६३।६४ मा यस बैंकले निजी क्षेत्रमा सञ्चालित नेपाल बंगलादेश बैंकमा हस्तक्षेप गरी केही समयको लागि सो बैंकको व्यवस्थापन नियन्त्रणमा लिनु पयो। उक्त बैंकमा देखिएको वित्तीय सङ्कट टार्न यस बैंकले व्यवस्था गरेको स्थायी तरलता सुविधाअन्तर्गत नेपाल सरकारको ट्रेजरी बिल्स र विकास ऋणपत्रको धितोमा उक्त बैंकलाई तत्काल रू २ अर्ब ४७ करोड र सो वर्षभरि रू ३ अर्ब १२ करोड कर्जा उपलब्ध गराइएको थियो। त्यसले पनि नपुगेर यस बैंकले बैंकदरमा अन्तिम ऋणदाताको रूपमा उक्त बैंकलाई उसको असल कर्जाको धितोमा रू १ अर्ब २७ करोड असाधारण पुनर्कर्जा (exceptional refinancing) उपलब्ध गराएको थियो। यस प्रकारको हस्तक्षेप तथा मौद्रिक सहजता (accommodation) ले नैतिक जोखिम (moral hazard) को समस्या पनि उत्पन्न हुने गर्दछ। नैतिक जोखिमले उत्पन्न गर्ने समस्यालाई निराकरण गर्न यस बैंकले कुनै (individual) बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई मौद्रिक सहजता प्रदान गर्ने छैन। तर कुनै खास बैंक तथा वित्तीय संस्थाको असफलताले उत्पन्न गर्न सक्ने वित्तीय प्रणालीगत जोखिम (systemic risk) को स्थितिलाई सम्बोधन गर्न मात्र मौद्रिक सहजता प्रदान गर्नुपर्ने आवश्यकता पनि छ।
६२. मौद्रिक परिदृश्यतर्फ विश्लेषण गर्दा अर्थतन्त्रमा अधिक मौद्रिक तरलताको स्थिति यथावत कायम रहने देखिन्छ। आर्थिक वर्ष २०६३।६४ मा यस बैंकले खुला बजार कारोबारमार्फत् कूल (cumulative) रू. ३२ अर्ब ७४ करोड तरलता प्रशोचन गर्दा पनि अल्पकालीन व्याजदर न्यून रहेको स्थिति छ। अर्कातर्फ उत्पादनशील क्षेत्रभन्दा पनि बैंकले प्रवाह गर्ने उपभोग कर्जामा विस्तार आएको स्थिति छ। अधिक तरलताको स्थितिले घरघडेरी र धितोपत्र कारोबारमा बैंक कर्जा बढेकोले सम्पत्तिको मूल्य (Asset price) मा तीव्रता आएको छ। अधिक मौद्रिक तरलताको स्थितिले मूल्य तथा वाह्य क्षेत्रको स्थायित्व जोखिममा पर्ने हुन्छ। साथै, बैंक कर्जाको गुणस्तरमा अपेक्षित सुधार नआउँदा वित्तीय क्षेत्र स्थायित्वमा पर्न सक्ने जोखिमको सामना गर्न पनि मौद्रिक सजगता अपनाउनु आवश्यक हुन्छ।
६३. देशको विद्यमान स्थितिमा आर्थिक वृद्धि मौद्रिकभन्दा पनि माथि विश्लेषण गरिएका गैर आर्थिक कारकहरूको स्थितिमा बढी निर्भर रहने गर्दछ। उच्च तरलता र मूल्य परिदृश्यमा जोखिमको स्थिति विद्यमान रहेकोले

१० नेपाल राष्ट्र बैंक

आर्थिक वर्ष २०६४।६५ को मौद्रिक नीतिको अडान पूर्ववत् तरलता व्यवस्थापन र समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व कायम गर्नेपट्टि नै केन्द्रित रहनेछ।

आर्थिक, मौद्रिक तथा सञ्चालन लक्ष्य

६४. आर्थिक वर्ष २०६४।६५ को मौद्रिक नीतिको प्राथमिक लक्ष्य मूल्य स्थिरता कायम गर्ने रहेको छ। मुद्रा प्रदाय र समष्टिगत मागका कारण मुद्रास्फीतिमा चाप पर्न दिइने छैन। तेलको मूल्य परिवर्तन र समष्टिगत आपूर्तिमा व्यवधान भएन भने उपभोक्ता मूल्यमा आधारित वार्षिक औसत मुद्रास्फीति ५.५ प्रतिशतभित्र सीमित रहने प्रक्षेपण छ। आर्थिक वर्ष २०६३।६४ मा वार्षिक औसत उपभोक्ता मुद्रास्फीति ६.४ प्रतिशतभित्र सीमित रहने अनुमान छ।
६५. वाह्य क्षेत्रको स्थायित्वको सूचकको रूपमा मुलुकको शोधनान्तर बचतलाई लिइनेछ। आर्थिक वर्ष २०६४।६५ मा शोधनान्तर बचत कम्तीमा रू. ८ अर्ब कायम गर्ने गरी मौद्रिक नीति सञ्चालन गरिनेछ। आर्थिक वर्ष २०६३।६४ मा शोधनान्तर बचत रू. ७ अर्ब रहने अनुमान छ। उक्त स्तरको बचतले मुलुकको अर्थतन्त्रलाई आवश्यक पर्ने वस्तु तथा सेवाको आयात धान्न सक्ने विदेशी विनिमय सञ्चिति कायम गर्न सघाउनेछ।
६६. आर्थिक वर्ष २०६४।६५ को बजेटमा आर्थिक वृद्धिदर ५.० प्रतिशत हासिल हुने उल्लेख छ। गैरकृषि क्षेत्रको वृद्धि सामान्य (Moderate) रह्यो र मौसम अनुकूल रहन सक्थ्यो भने उक्त आर्थिक वृद्धिदर सम्भाव्य पनि छ। तर यस पटक पनि प्रमुख खाद्यान्न वाली धान रोपाई गर्ने समयमा अपेक्षित वर्षा हुन सकेको छैन। यस स्थितिमा आर्थिक वर्ष २०६४।६५ मा आर्थिक वृद्धिदर ४.५ प्रतिशतसम्म पनि हासिल गर्न चुनौतीपूर्ण रहने यस बैंकको धारणा छ। तथापि बैंक बजेट वक्तव्यमा उल्लेखित उक्त आर्थिक वृद्धिदर सहज तुल्याउन आवश्यक तरलताको व्यवस्था गर्न प्रयत्नरत रहनेछ।
६७. हाल नेपालमा अधिक तरलता विद्यमान रहेकोले न्यून व्याजदरको स्थिति छ। यसले गर्दा एकातिर वित्तीय साधनको परिचालन हतोत्साहित भएको छ भने अर्कोतिर साधनको कुशल बाँडफाँड हुन सकिराखेको छैन। न्यून व्याजदरका कारण धितोपत्रलगायत अनुत्पादक क्षेत्रमा प्रवाहित बैंक कर्जाले वित्तीय क्षेत्रमा पार्न सक्ने प्रतिकूल प्रभावलाई दृष्टिगत गरी मौद्रिक व्यवस्थापन गरिनेछ।
६८. आर्थिक वर्ष २०६४।६५ का लागि विस्तृत मुद्रा प्रदायको वाञ्छित वृद्धिदर १५.६ प्रतिशत प्रक्षेपण गरिएको छ। आर्थिक वर्ष २०६३।६४ मा विस्तृत मुद्रा प्रदाय १५.० प्रतिशतले वृद्धि हुने अनुमान छ। आर्थिक वृद्धि ४.५-५.० प्रतिशत, विस्तृत मुद्रा आयलोचनशीलता १.५ प्रतिशत, मुद्रास्फीति ५.५ प्रतिशत र शोधनान्तर बचत रू. ८ अर्बलाई आधार मानेर उक्त प्रक्षेपण गरिएको हो।
६९. आर्थिक वर्ष २०६४।६५ मा बैकिङ्ग क्षेत्रको कुल आन्तरिक कर्जा १७.१ प्रतिशतले वृद्धि हुने प्रक्षेपण छ। आर्थिक वर्ष २०६३।६४ मा सो कर्जा १६.६ प्रतिशतले बढ्ने अनुमान छ। बैकिङ्ग क्षेत्रको कुल आन्तरिक कर्जामध्ये निजी क्षेत्रतर्फ प्रवाहित हुने कर्जा १८.५ प्रतिशतले बढ्ने प्रक्षेपण छ। आर्थिक वर्ष २०६३।६४ मा निजी क्षेत्रतर्फ प्रवाहित बैंक कर्जा १७.५ प्रतिशतले बढ्ने अनुमान छ। राजनैतिक संक्रमण विद्यमान रहेकोले निजी क्षेत्रमा प्रवाहित हुने बैंक कर्जामा धेरै विस्तार नहुने अनुमान गरिएको हो।
७०. वाणिज्य बैंकहरूसँगको अधिक तरलतालाई मौद्रिक नीतिको सञ्चालन लक्ष्यको रूपमा लिने व्यवस्थालाई यथावत् कायम गरिनेछ। यस बैंकको साप्ताहिक वासलातको आधारमा तरलता अनुगमन तथा प्रक्षेपण संरचना तयार गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिइनेछ। सो संरचनाले निष्क्यौल गर्ने वाणिज्य बैंकहरूसँगको अधिक तरलताको स्थितिलाई निरन्तररूपमा अनुगमन गर्ने र सोको आधारमा मौद्रिक उपायको रूपमा खुला बजार कारोबार सञ्चालन गरिनेछ।
७१. वाणिज्य बैंकहरूलाई मौद्रिक नीति सञ्चालनका लागि समकक्षी (counterparties) को रूपमा लिइने व्यवस्थालाई यथावत् कायम गरिनेछ। वाणिज्य बैंकहरूसँगको अधिक तरलतालाई मौद्रिक नीतिको सञ्चालन लक्ष्यको रूपमा लिइएको हुँदा उनीहरूलाई मात्र मौद्रिक नीति सञ्चालनका लागि समकक्षीको रूपमा लिइएको हो। वाणिज्य बैंकहरूलाई समकक्षीको रूपमा लिइएको हुँदा दोस्रो खुला बजार कारोबार उनीहरूसँग मात्र गर्ने र स्थायी तरलताको सुविधा उनीहरूलाई मात्र दिने व्यवस्था यथावत् कायम गरिएको छ।

७२. मौद्रिक नीति सञ्चालनका लागि समकक्षीको हैसियत र उपर्युक्त सुविधा उनीहरूलाई मात्र दिइसकेपछि वाणिज्य बैंकहरूले मौद्रिक नीति सञ्चालनका सम्बन्धमा दायित्व बोध गर्ने र आर्थिक लक्ष्य प्राप्तिका लागि मौद्रिक उपायको रूपमा नैतिक दबाव (moral suasion) को कार्यान्वयनमा यस बैंकलाई वाणिज्य बैंकहरूबाट सहयोग मिल्ने विश्वास लिइएको छ।

मौद्रिक उपाय

७३. बैंकदरलाई मौद्रिक नीतिको सङ्केतको रूपमा र प्रणालीगत जोखिमको स्थिति उत्पन्न भए मात्र यस बैंकबाट अन्तिम ऋणदाताको सुविधा प्रदान गर्न प्रयोग गरिनेछ। अनिवार्य नगद अनुपात कार्यान्वयन गर्ने क्रममा सो अनुपात कुनै बैंकले पुऱ्याउन नसकेको स्थितिमा नपुग रकममा जरिवाना लगाउने माध्यमको रूपमा बैंकदर पनि प्रयोग हुँदै आएको छ। बैंकदर ६.२५ प्रतिशत यथावत् कायम गरिएको छ।
७४. नेपालबाट मालसामान निर्यात गर्ने निर्यातकर्ताहरूलाई हालको अवस्थामा परिरहेको समस्यालाई दृष्टिगत गरी नेपाली मुद्रामा प्रवाह हुने निर्यात पुनर्कर्जादरलाई ३.५ प्रतिशतबाट १.० प्रतिशतको बिन्दुले घटाई २.५ प्रतिशत कायम गरिएको छ। यस प्रयोजनको लागि सम्बन्धित वाणिज्य बैंकहरूले सम्बन्धित ऋणीलाई यस्तो कर्जा प्रदान गर्दा बढीमा ५.५ प्रतिशतमा नबढाई ऋण रकम प्रदान गर्नुपर्नेछ। साथै ग्रामीण विकास बैंकहरूको लागि पुनर्कर्जादर भने साविकवमोजिम नै ३.५ प्रतिशत यथावत् कायम गरिएको छ।
७५. औद्योगिक क्षेत्रले भोग्नुपरिरहेको वर्तमान असहज स्थितिलाई दृष्टिगत गरी रूग्ण उद्योग पुनर्कर्जादर १.५ प्रतिशत यथावत् कायम गरिएको छ। रूग्ण उद्योग पुनर्कर्जा उपयोग गर्ने वाणिज्य बैंक तथा विकास बैंकले सम्बन्धित ऋणीहरूबाट अधिकतम ४.५ प्रतिशतभन्दा बढी ब्याज लिन पाउने छैनन्।
७६. नेपाली उद्योग तथा पर्यटन व्यवसायको स्थितिमा सुधार आइनसकेकोले यस बैंकले आर्थिक वर्ष २०५८/५९ देखि प्रदान गर्दै आएको रूग्ण उद्योग पुनर्कर्जा सुविधाका लागि व्यवस्था गरिएको रू २ अर्ब रकम आर्थिक वर्ष २०६४/६५ को लागि पनि यथावत् कायम गरिएको छ। साविकको शर्तानुसार रूग्ण उद्योग पुनर्कर्जा सुविधा प्रदान गरिनेछ। रूग्ण उद्योग पुनर्कर्जा सुविधाको लागि छुट्याइएको रकम प्रस्तावित औद्योगिक पुनरूत्थान कोषमार्फत् परिचालन हुने व्यवस्था गरिनेछ।
७७. साना तथा घरेलु उद्योगहरूमा देखिएको संकटग्रस्त अवस्थालाई दृष्टिगत गरी त्यस्ता उद्योगहरूलाई प्रवाह गरेको कर्जाको धितोमा यस बैंकले वाणिज्य बैंक तथा विकास बैंकहरूलाई २.५ प्रतिशतमा पुनर्कर्जा उपलब्ध गराउनेछ। वाणिज्य बैंक तथा विकास बैंकहरूले यस्तो पुनर्कर्जा सुविधा उपयोग गर्दा सम्बन्धित ऋणीलाई बढीमा ५.५ प्रतिशत ब्याजदरमा कर्जा उपलब्ध गराउनु पर्नेछ। यस व्यवस्थाले त्यस्ता उद्योगहरूलाई केही राहत पुग्ने यस बैंकको विश्वास छ।
७८. नेपाल सरकारले परिभाषित गरेअनुसार दलित, जनजाती, उत्पीडित, मधेशी, अल्पसंख्यक तथा पिछडिएका वर्गलाई राहत पुऱ्याउन र वैदेशिक रोजगार प्रवर्द्धनमा सहयोग पुऱ्याउन सो प्रयोजनका लागि लिने कर्जामा रूग्ण उद्योगलाई प्रदान गरिने पुनर्कर्जा सरह आर्थिक वर्ष २०६४/६५ मा पनि रू ५० करोडसम्मको पुनर्कर्जा सुविधा उपलब्ध गराइने व्यवस्थालाई निरन्तरता दिइनेछ।
७९. मूल्यस्थिति जोखिममा रहेको, मौद्रिक तरलता उच्च रही प्रशोचन हुन नसकिराखेको र मुद्रास्फीतिकारी अपेक्षामा अंकुश लगाउनुपर्ने भएकोले वाणिज्य बैंकहरूको लागि न्यूनतममा अनिवार्य नगद अनुपात ५.० प्रतिशत यथावत् कायम गरिएको छ। मुद्रास्फीति र तरलताको स्थिति हेरी आवश्यकता अनुसार सो अनुपातमा पुनरविचार पनि गर्न सकिनेछ।
८०. यस बैंकको अग्रसरतामा तरलता अनुगमन तथा प्रक्षेपण संरचनाले दिने परिणामको विश्लेषणको आधारमा नेपाल सरकारको ट्रेजरी बिल्समा वाणिज्य बैंकहरूसँग गरिने बिक्री बोलकबोल, खरिद बोलकबोल, रिपो बोलकबोल र रिभर्स रिपो बोलकबोल जस्ता खुला बजार उपकरणहरूमार्फत् तरलता प्रवाह तथा प्रशोचन गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिइने छ। रिपो बोलकबोल र रिभर्स रिपो बोलकबोलको अधिकतम अवधि २८ दिनलाई यथावत् कायम गरिएको छ।
८१. बिक्री तथा खरिद बोलकबोल बहु-मूल्यमा र रिपो तथा रिभर्स रिपो बोलकबोल बहु-ब्याजदर बोलकबोलमा सञ्चालन गरिने व्यवस्थालाई यथावत् कायम गरिएको छ। यस बैंकको अग्रसरतामा प्रत्येक बुधवार बिक्री

१२ नेपाल राष्ट्र बैंक

बोलकबोल, खरिद बोलकबोल, रिपो बोलकबोल र रिभर्स रिपो बोलकबोल गर्ने व्यवस्थाका साथै विकसित मौद्रिक तरलताको स्थितिको आधारमा हप्ताको कुनै पनि दिन खुला बजार कारोबार गर्ने व्यवस्था यथावत् कायम गरिएको छ ।

८२. नेपाल सरकारको ट्रेजरी बिल्स र विकास ऋणपत्रको धितोमा साविककै व्यवस्थाअनुसार वाणिज्य बैंकहरूलाई स्थायी तरलता सुविधा प्रदान गरिनेछ । वाणिज्य बैंकहरूको अग्रसरतामा प्रदान गरिने स्थायी तरलता सुविधा उपयोग आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा अधिल्लो वर्षको रू. ९ अर्ब ८८ करोडको तुलनामा उल्लेख्य रूपमा रू. ४६ अर्ब ९८ करोडले भएको छ । वाणिज्य बैंकहरूले विकास बैंक तथा वित्त कम्पनीहरूलाई उल्लेख्यरूपमा अल्पकालीन कर्जा प्रदान गरिरहेको स्थितिमा यस बैंकले व्यवस्था गरेको स्थायी तरलता सुविधाको दुरुपयोग नहोस् भन्ने उद्देश्यले सो सुविधामा लगाइने गरेको पेनाल व्याजदर हालको १.५ प्रतिशतबाट वृद्धि गरी २.० प्रतिशतमा पुऱ्याइएको छ । खुला बजार व्यवस्थापन समितिले स्थिति अनुसार समय सापेक्षरूपमा सो व्याजदरलाई पुनरावलोकन गर्नेछ । स्थायी तरलता सुविधाको अधिकतम अवधि ५ दिन यथावत् कायम गरिएको छ ।

लघुवित्त कार्यक्रम

८३. हालसम्म वाणिज्य बैंकहरूले विपन्न वर्ग कर्जा कार्यक्रमअन्तर्गत कुल कर्जाको ३.० प्रतिशतसम्म कर्जा प्रवाह गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६४/६५ देखि सबै वाणिज्य बैंकहरूले आफ्नो कुल कर्जा लगानीको ३.० प्रतिशत विपन्न वर्ग कर्जा प्रवाह गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ । साथै, आर्थिक वर्ष २०६४/६५ देखि विकास बैंक र वित्त कम्पनीहरूलाई पनि क्रमशः विपन्न वर्ग कर्जा प्रवाह गर्न आवश्यक निर्देशन जारी गरिनेछ । यस क्रममा पहिलो चरणमा विकास बैंकहरूले यस किसिमको कर्जा प्रवाह गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
८४. २०६२ सालमा जारी भएको एकीकृत निर्देशनमा लघुवित्त संस्थाहरूको लागि प्रतिग्राहक कर्जा सीमा व्यक्तिको लागि रू. ४० हजार र लघु उद्यमको लागि रू. १ लाख कायम गरिएको छ । यस्तो कर्जाबाट आर्थिक कारोवार प्रभावकारीरूपमा सञ्चालन गर्न सहयोग पुगोस् भन्ने उद्देश्यले उक्त कर्जा सीमालाई क्रमशः रू. ६० हजार र रू. १ लाख ५० हजार पुऱ्याइनेछ । साथै, यस्तो कर्जामा नेपाल राष्ट्र बैंकबाट पुनर्कर्जा सुविधा समेत प्रदान गरिनेछ ।
८५. स्वीकृत मुलुकहरूमा वैदेशिक रोजगारीका लागि जान आवश्यक पर्ने रकम बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट उपलब्ध हुन सकोस् भन्ने उद्देश्यले नेपाल सरकारको युवा स्वरोजगार तथा रोजगार प्रशिक्षण कार्यक्रमअन्तर्गत वैदेशिक रोजगारमा जाने नेपालीलाई वाणिज्य बैंकमार्फत् प्रवाह भएको कर्जा तथा यस बैंकबाट इजाजतपत्र प्राप्त वित्तीय संस्थाहरूले कुनै पनि वाणिज्य बैंकबाट थोक कर्जा लिई वैदेशिक रोजगारमा प्रवाह गरेको कर्जा रकमलाई समेत सम्बन्धित वाणिज्य बैंकको विपन्न वर्ग कर्जा लगानीमा गणना गरिने व्यवस्थालाई निरन्तरता दिइनेछ ।
८६. विपन्न वर्गमा कर्जा प्रवाह गर्न प्रोत्साहित गर्न सामूहिक/व्यक्तिगत/संस्थागत जमानीमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरूपमा विपन्न वर्गमा गणना हुने गरी प्रवाह गरिएको कर्जाको लागि अतिरिक्त २०.० प्रतिशत कर्जा नोक्सानी व्यवस्था गर्नु नपर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
८७. नेपाल सरकारको आर्थिक वर्ष २०६४/६५ को बजेट वक्तव्यमा वित्तीय सेवामा गरीव तथा विपन्न वर्गको पहुँच पुऱ्याउन लघुवित्त कार्यक्रमलाई घरदैलोमा पुऱ्याउने उद्देश्यले लघुवित्त नीति ल्याउने उल्लेख छ । यस सन्दर्भमा आर्थिक वर्ष २०६४/६५ मा लघुवित्त सम्बन्धी काम गर्ने वित्तीय संघसंस्थाहरू र सहकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूको अवस्था तथा क्षमतासम्बन्धी विस्तृत सर्वेक्षणको आधारमा “राष्ट्रिय लघुवित्त नीति, २०६४” को मस्यौदालाई थप परिमार्जन गरी स्वीकृतिका लागि नेपाल सरकारसमक्ष पठाइनेछ । तत्पश्चात् आर्थिक वर्ष २०६४/६५ को बजेट वक्तव्यमा उल्लेख भएभैं लघुवित्त सेवा प्रदायक संस्थाहरूको सुदृढीकरण र सुपरिवेक्षणका निमित्त केन्द्रीयस्तरमा जिम्मेवार निकायको स्थापना गर्न वाटो खुल्नेछ ।
८८. नेपाल राष्ट्र बैंकबाट सञ्चालित ग्रामीण स्वावलम्बन कोषलाई थोक कर्जा उपलब्ध गराउने वित्तीय संस्थाको रूपमा रूपान्तरण गर्न तयार गरिएको “ग्रामीण स्वावलम्बन कोष ऐन, २०६४” को मस्यौदालाई परिमार्जन गरी ऐन जारी गर्नका लागि नेपाल सरकारसमक्ष पठाइनेछ ।

८९. लघुवित्त कारोवार गर्ने वित्तीय संस्थाले २०६४ असारमा कायम रहेको चुक्ता पूँजीमा रू २५ लाख थप गरेमा हाल कायम रहेको भौगोलिक क्षेत्रसंग जोडिएको थप एक जिल्लामा कार्य क्षेत्र विस्तार गर्न दिने नीति लिइनेछ। यस व्यवस्थाबाट ग्रामीण क्षेत्रमा वित्तीय सेवाको पहुँचमा विस्तार हुने देखिन्छ।
९०. देशका ग्रामीण तथा पिछडिएका क्षेत्रमा वित्तीय सेवा पुऱ्याउन नेपाल राष्ट्र बैंक सदैव कटिबद्ध छ। यसै परिप्रेक्ष्यमा त्यस्ता क्षेत्रमा वित्तीय संस्था स्थापना गर्न प्रोत्साहित गर्ने अभिप्रायले रू १ करोडको चुक्ता पूँजीमा पनि वित्तीय संस्था खोल्न सकिने गरी यस बैंकको इजाजतपत्रसम्बन्धी नीतिमा आवश्यक व्यवस्था भइसकेको छ। विगत केही वर्षमा ग्रामीण क्षेत्रमा रहेका बैंक शाखाहरू विस्थापित भएको कारण स्थानीय जनता बैंकिंग सेवाबाट वञ्चित हुनुपरेको तथ्यलाई दृष्टिगत गरी त्यस्ता शाखाहरूको पुनर्स्थापनाको लागि नेपाल राष्ट्र बैंकको स्वीकृति आवश्यक नपर्ने व्यवस्था गरिसकिएको छ। त्यस्ता बैंक शाखाहरू पुनर्स्थापनाको लागि नेपाल राष्ट्र बैंकले प्रोत्साहित गर्ने नीति लिएको छ। साथै, ग्रामीण क्षेत्रमा वित्तीय सेवाको विस्तार गर्ने उद्देश्यले बैंक तथा वित्तीय संस्थाले त्यस्ता क्षेत्रमा शाखा कार्यालय खोलेमा नेपाल राष्ट्र बैंकमा राख्नुपर्ने अनिवार्य नगद मौज्दातमा आवश्यक छुट दिने व्यवस्था गरिनेछ। यससम्बन्धी परिपत्र यसै आर्थिक वर्षमा जारी गरिनेछ।
९१. चिया खेतीमा संलग्न साना तथा सीमान्त कृषकहरूले चियाको हरियो पत्तिको प्रशोधन केन्द्रको अभावमा उचित मूल्य पाउन सकेका छैनन्। यसले गर्दा अधिकांश कृषकहरूको उत्पादन त्यसै खेर गइरहेको हुँदा त्यस्ता कृषकहरूको सहकारी संस्थालाई चिया प्रशोधन केन्द्र स्थापनार्थ ग्रामीण स्वावलम्बन कोषबाट कर्जा प्रवाह गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ।
९२. आर्थिकरूपले पिछडिएका साना तथा सीमान्त व्यक्ति तथा परिवारका निम्ति लघु वित्त कार्यक्रमअन्तर्गत “कर्जाका अतिरिक्त” (Credit Plus Approach) को अवधारणा अवलम्बन गरिनेछ। यसअनुसार नवीकरणीय उर्जा (सोलार इनर्जी, बायोग्याँस तथा माइक्रो हाइड्रो युनिट आदि) मा ग्रामीण स्वावलम्बन कोषबाट सहकारी संस्थामार्फत् ऋण लिने कृषकहरूलाई अन्य उत्पादन कर्जासमेत प्रवाह गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ।
९३. देशका सुदूर एवम् दुर्गम स्थानमा रहेका विपन्न तथा गरीब परिवारहरूमा लघु कर्जाको विस्तार गर्नका लागि ग्रामीण स्वावलम्बन कोषबाट ऋण लिई कारोवार गरिरहेका सहकारी संस्थाहरूलाई लाइन अफ क्रेडिट सुविधाको व्यवस्था गरिनेछ।
९४. सामुदायिक भूमिगत जल सिंचाई सेक्टर आयोजना (CGISP) कार्यक्रम साउन १५, २०६४ देखि समाप्त हुँदैछ। यो कार्यक्रम अत्यन्त प्रभावकारी भएकोले स्यालो ट्यूबवेल जडानका लागि ग्रामीण स्वावलम्बन कोषबाट कर्जा प्रवाह गर्ने व्यवस्था गरिनेछ।
९५. लघुवित्त क्षेत्रमा थोक कर्जा उपलब्ध गराउने केही संस्थाहरू भए पनि उनीहरूसँग पर्याप्त वित्तीय साधन उपलब्ध छैन। यस्ता संस्थाहरूलाई साधन उपलब्ध गराउन मद्दत पुऱ्याउने उद्देश्यले लघु वित्त संस्थाहरूमा शेयर लगानी गर्ने एउटा छुट्टै कोष हुनु जरूरी छ। इच्छुक स्वदेशी एवम् विदेशी संघ/संस्था तथा कम्पनीहरूले त्यस्तो कोषमा रकम जम्मा गर्न मद्दत पुऱ्याउन सोसम्बन्धी आवश्यक व्यवस्था मिलाइनेछ। नेपाल सरकारको आर्थिक वर्ष २०६४/६५ को बजेट वक्तव्यमा पनि तालीमप्राप्त जनशक्तिलाई लघुवित्त कार्यक्रमबाट स्वरोजगार अभिवृद्धि गर्न लघुवित्त कार्यक्रमअन्तर्गत एक छुट्टै कोष स्थापना गरिने उल्लेख छ।
९६. विभिन्न राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरूले गठन गरेका स्वावलम्बन समूह तथा स्वःस्फूर्तरूपमा गठित स्वावलम्बन समूह (Self-help Group) लाई बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूसँग सम्बन्ध स्थापित गरी तिनीहरूमार्फत् वित्तीय सेवा उपलब्ध गराउन आवश्यक व्यवस्था लागू गरिनेछ।
९७. नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ अनुसार यस बैंकले बैंक तथा वित्तीय संस्थाको शेयरमा १०.० प्रतिशतभन्दा बढी लगानी गर्न नपाइने व्यवस्था छ। उक्त व्यवस्थानुसार पश्चिमाञ्चल र पूर्वाञ्चल ग्रामीण विकास बैंकको शेयर विक्री भइसकेको छ भने आर्थिक वर्ष २०६४/६५ मा मध्यमाञ्चल ग्रामीण विकास बैंकमा रहेको यस बैंकको शेयर निजी क्षेत्रमा विनिवेश (Divest) गरिनेछ। साथै, अन्य ग्रामीण विकास बैंकहरूको शेयर विनिवेश गर्ने सिलसिलामा ती बैंकहरूको Due Diligence Audit (DDA) गरिनेछ।

वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम

९८. नेपाल सरकारको आर्थिक वर्ष २०६४/६५ को बजेट वक्तव्यमा आन्तरिक द्वन्द्वबाट रूग्ण भएका उद्योगहरूको पुनर्स्थापना गर्न औद्योगिक पुनरूत्थान कोष सम्बन्धी कार्यविधि स्वीकृत भइसकेको उल्लेख छ। साथै, उक्त वक्तव्यमा सो कोषमा नेपाल सरकारको तर्फबाट रू ५० करोड विनियोजन गरेको उल्लेख छ। नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ अन्तर्गत रही सो कोषमा यस बैंकले पनि योगदान गर्नेछ। यसका साथै सो कोष स्थापनाका लागि वाणिज्य बैंक र उद्यमीबीच समन्वयात्मकरूपमा कार्य अगाडि बढाई सो कोषको कुल पूँजी रू. २ अर्बसम्म पुऱ्याउन यस बैंकले आवश्यक प्रक्रिया अगाडि बढाउनेछ।
९९. यस बैंकले अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रचलित पूँजीकोषसम्बन्धी नयाँ मापदण्ड बासल टु (BASEL II) अनुसार पूँजी पर्याप्तताको ढाँचालाई अवलम्बन गर्ने नीति लिएकोछ। यसै आर्थिक वर्ष २०६४/६५ देखि एक वर्षका लागि साविकको व्यवस्था र उक्त नयाँ व्यवस्था समानान्तररूपमा (Parallel run) लागू गरी आगामी आर्थिक वर्षदेखि नयाँ व्यवस्था अनिवार्य गराउदै लगिनेछ। यसबाट समग्र बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको वित्तीय अवस्थालाई अभू सुदृढ गर्न र सर्वसाधारणको बैंक तथा वित्तीय संस्थाप्रतिको विश्वास बढाउन मद्दत पुग्ने देखिन्छ। साथै, 'क', 'ख' र 'ग' वर्गका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले कायम गर्नुपर्ने पूँजी अनुपात BASEL II पूर्णतया लागू नभएसम्मका लागि जोखिम भारित सम्पत्तिको ११.० प्रतिशत र प्राथमिक पूँजी अनुपात ५.५ प्रतिशत हुनुपर्ने वर्तमान व्यवस्थालाई यथावत् कायम राखिएको छ।
१००. नेपाल सरकारको आर्थिक वर्ष २०६४/६५ को बजेट वक्तव्यमा एकल कर्जा सीमा व्यवस्था व्यावसायिक उत्पादनका लागि लामो समय लाग्ने जलविद्युत् उत्पादन तथा पूर्वाधार उद्योगहरूका लागि वाणिज्य बैंकले ठूलो मात्रामा लामो अवधिको कर्जा प्रवाह गर्न सहज नभएको उल्लेखसमेत भएको सन्दर्भमा सो क्षेत्रमा कर्जा प्रवाह सहज होस् भन्ने अभिप्रायले यस्ता क्षेत्रमा प्रवाह हुने एकल कर्जाको सीमामा आवश्यक परिवर्तन गरिनेछ। नयाँ व्यवस्थाअनुसार वाणिज्य बैंकहरूले प्राथमिक पूँजीको बढीमा २५.० प्रतिशतसम्म लगानी गर्न सक्ने विद्यमान एकल ग्राहक कर्जा सीमा जलविद्युत् जस्तो धेरै रकम आवश्यक पर्ने परियोजनाका लागि अपर्याप्त हुने भएकोले त्यस्ता परियोजनामा जाने कर्जाका लागि सो कर्जा सीमामा थप गरिनेछ। यस व्यवस्थाबाट पूर्वाधार विकासमा योगदान पुग्ने बैंकको धारणा छ।
१०१. कर्जा प्रवाहबाट उत्पन्न हुने अधिकेन्द्रित जोखिमलाई कम गर्न र अर्थतन्त्रका विभिन्न क्षेत्रहरूमा कर्जा प्रवाहलाई सर्वसुलभ बनाउन हाल कायम रहेको कोषमा आधारित सीमा प्राथमिक पूँजीको २५.० प्रतिशत र गैरकोषमा आधारित सीमा प्राथमिक पूँजीको ५०.० प्रतिशतसम्म कायम रहेकोमा नेपाल राष्ट्र बैंकले अवलम्बन गर्दै आएका अन्तर्राष्ट्रिय निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण अभ्यास र Basel Core Principle ले कायम गरेको व्यवस्थानुसार विद्यमान एकल ग्राहक कर्जा सीमालाई सन् २०१० सम्ममा गैरकोषमा आधारित सीमासमेत गरी कुल सीमा प्राथमिक पूँजीको २५.० प्रतिशतमा कायम गर्ने गरी क्रमशः घटाउदै लगिने नीति लिइएको छ।
१०२. आर्थिक वर्ष २०६४/६५ को बजेटमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूबाट ऋण लिई नियतवश ऋण नतिर्नेहरू विरूद्धको कारवाही जारी राखिराख्ने उल्लेख भएवमोजिम नियतवश ऋण नतिर्ने रू १ करोडभन्दा माथिका ठूला ऋणीउपर प्रचलित कानूनवमोजिम कारवाही गर्न नेपाल सरकारसँग समन्वय गरी आवश्यक प्रक्रिया अगाडि बढाइनेछ।
१०३. दीर्घकालीन परियोजनामा लगानी गर्ने प्रयोजनका लागि स्थापना हुने प्रस्तावित नेपाल पूर्वाधार विकास बैंकको पूँजी, लगानी, खराब कर्जा जगेडा व्यवस्था तथा अन्य नियमन व्यवस्थाका सम्बन्धमा छुट्टै वित्तीय मापदण्डहरूको व्यवस्था गरी यस्तो संस्थाको संस्थापना र सञ्चालन गर्न निजी क्षेत्रका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई प्रोत्साहित गरिनेछ।
१०४. बैंक तथा वित्तीय संस्थाको विद्यमान भूक्तानी प्रणाली तथा समाशोधन गृहसम्बन्धी कारोबारलाई स्वचालित एवम् आधुनिकीकरण गर्दै लैजानका लागि यस बैंकसमेतको सहभागितामा वाणिज्य बैंकहरूबाट सोसम्बन्धी संस्था संस्थापना गर्न पहल भइरहेको छ।
१०५. आन्तरिक ऋण कारोबारलाई छिटो छरितो र सरल बनाउने बैंकको लक्ष्य भएकाले सोको कार्यान्वयनका लागि नेपाल सरकारका ट्रेजरी बिल, विकास ऋणपत्र तथा अन्य ऋणपत्रहरूको कारोबार गर्दा प्रयोगमा आइरहेको

हालको लामो र भन्भटिलो कागजी प्रक्रियाको बदलामा कागजरहित सेटलमेन्ट प्रणाली (Scriptless Securities Settlement Sytem) लागू गर्ने कार्यको थालनीस्वरूप परीक्षणको रूपमा २०६४ साउन १ गतेदेखि वाणिज्य बैंकहरूलाई ट्रेजरी विलको कारोबार गर्दा यस बैंकले कम्प्युटर रसिद उपलब्ध गराउने कार्यको थालनी गरिसकेको छ। बैंकहरूले यसै रसिदको माध्यमबाट अन्तरबैंक कारोबारलगायत ट्रेजरी विल/ऋणपत्र खरिद/विक्री, धितो लिने/दिने र भुक्तानी लिनसमेत सक्ने व्यवस्था गरिएको छ। यसको अनुभवको आधारमा आगामी दिनहरूमा अन्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई समेत यो व्यवस्था लागू गरिनेछ।

१०६. सूचना प्रविधिको विकाससँगै नेपालमा इलेक्ट्रोनिक बैंकिङको प्रचलन बढ्दै गएको सन्दर्भमा आर्थिक वर्ष २०६४/६५ मा E-banking सम्बन्धी आवश्यक निर्देशिका जारी गरिनेछ।
१०७. नेपालले विश्व व्यापार सङ्गठनको सदस्यता प्राप्त गर्दा गरेको प्रतिवद्धताअनुसार सन् २०१० देखि विदेशी बैंकहरूलाई नेपालमा शाखा खोल्न स्वीकृति दिनुपर्ने हुन्छ। विदेशी बैंकहरूले नेपालमा बैंकिङ कारोबार सञ्चालन गर्न र नेपालका बैंकहरूले पनि विदेशमा आफ्नो शाखा खोली कारोबार गर्नुपर्ने अवस्थालाई समेत ध्यानमा राखी यस बैंकद्वारा तयार गरिएको अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डअनुरूपको “बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी विधेयक, २०६४” नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयमा पठाइसकिएको छ। गाभ्ने र गाभिने (Merger and Acquisition) सम्बन्धी व्यवस्थासमेत रहेको उक्त कानून पारित भएपछि सोसम्बन्धी निर्देशन तयार गरी जारी गरिनेछ। साथै, सन् २०१० देखि विदेशी बैंकहरू नेपाल आउने सन्दर्भमा विदेशी बैंक तथा वित्तीय संस्थाको थोक बैंकिङ शाखा सम्बन्धमा आवश्यक नियमन जारी गरिनेछ।
१०८. नेपाल राष्ट्र बैंकलाई प्रभावकारी नियामक संस्थाको रूपमा स्थापित गर्न र वित्तीय संस्थाहरू पूर्णरूपमा निजी क्षेत्रमा सञ्चालन हुन् भन्ने उद्देश्यले नेपाल राष्ट्र बैंक ऐनको व्यवस्थाअनुरूप विभिन्न वित्तीय संस्थाहरूमा रहेको नेपाल राष्ट्र बैंकको शेयर विनिवेश गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिइनेछ।
१०९. नेपाल राष्ट्र बैंकको लेखा प्रणालीलाई अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता प्राप्त प्रचलनअनुरूप सुधार गर्दै लगिने कार्यलाई निरन्तरता दिइनेछ।
११०. यस बैंकले आफ्नो सुपरिवेक्षकीय क्षमता अभिवृद्धि गर्न शीघ्र सुधारात्मक कारवाही (prompt corrective action) मापदण्डको सुरुवात गर्न लागेको छ। यसअनुसार कुनै पनि बैंकको पूँजी पर्याप्तता अनुपात तोकिएको सीमाभन्दा कम हुँदै गएमा त्यस्ता बैंकहरूलाई तुरुन्त कारवाही गर्न सकिनेछ। बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन २०६३ को दफा ४२ अन्तर्गत रही पूँजी पर्याप्तता अनुपातको नपुग मात्रालाई हेरेर शाखा विस्तार र लाभांश वितरण गर्न रोक्ने, कर्जा प्रवाह र बचत परिचालनमा बन्देज लगाउने र तलव-भत्ताको वृद्धिमा रोक लगाउने लगायतका कारवाहीहरू गरिनेछन्।
१११. आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा यस बैंकले बासल कोर सिद्धान्तहरू (Basel Core Principle, BCP) को स्व:मूल्याङ्कन गर्ने कार्य सम्पन्न गरेको छ। यसबाट देखिएका कमी कमजोरीहरूलाई निर्दिष्ट समयमा पूरा गर्ने गरी लक्ष्य सहितको BCP कार्य योजना तयार गरिएको छ। यससम्बन्धी कानूनी प्रावधानहरूमा आवश्यक परिमार्जन गर्दै लगिनेछ।
११२. बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको वित्तीय विवरणलाई यथार्थपरक र जानकारीमूलक बनाई समयमै प्रस्तुत गर्न सघाउ पुगोस् भन्ने नीतिअनुरूप वित्तीय विवरण प्रकाशित गर्नुपूर्व लघुवित्त कारोवार गर्ने संस्था बाहेकका अन्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले Annual Clearance लिनुपर्ने व्यवस्थालाई निरन्तरता दिइनेछ। यसअनुसार बैंकहरूले वार्षिक साधारण सभामा पेश गर्ने वित्तीय विवरण यस बैंकबाट स्वीकृत गराएर मात्र सार्वजनिक गर्नुपर्दछ।
११३. गैरस्थलगत सुपरिवेक्षकीय क्षमता अभिवृद्धि गर्दै लैजाने नीतिअनुरूप गैरस्थलगत निरीक्षण कार्यमा विद्यमान पूर्व चेतावनी (Early Warning) प्रणालीलाई प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयन गर्दै लगिनेछ। गैरस्थलगत सुपरिवेक्षणमा पूँजी, सम्पत्ति, आम्दानी र तरलता आदिको विश्लेषण गर्दा कमी कमजोरी देखिएमा यस सम्बन्धमा तुरुन्त सम्बन्धित बैंकलाई जानकारी गराई सुधार गर्न लगाइनेछ।
११४. परम्परागतरूपमा अपनाइएका निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण विधिलाई सबै बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई समान मापदण्डमा निरीक्षण गर्न उपयुक्त नहुने हुँदा आगामी वर्षहरूमा प्रत्येक बैंक तथा वित्तीय संस्थामा

१६ नेपाल राष्ट्र बैंक

विद्यमान जोखिमका आधारमा निरीक्षण गर्ने विधि (Risk Based Supervision) योजनाबद्धरूपमा लागू गरिनेछ।

११५. कुनै एउटा बैंक वा वित्तीय संस्थाले अर्को वित्तीय संस्थाको पक्षमा जमानत जारी गर्ने सामान्य र नियमित प्रक्रिया भए तापनि ऋण प्रवाह गर्ने प्रयोजनको लागि वित्तीय जमानत जारी गर्ने प्रवृत्ति बढ्दै गएकोले विभिन्न किसिमका विकृतिहरू देखापर्न थालेको हुँदा यस्ता विसंगतिहरूको निराकरण गर्न वित्तीय जमानतको आधारमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूद्वारा ऋण प्रवाह गर्ने कार्यलाई निरूत्साहित गर्ने नीति लिइनेछ।
११६. नियमन तथा सुपरिवेक्षण प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउने सिलसिलामा नेपाल राष्ट्र बैंकले विभिन्न नीतिहरू अवलम्बन गर्दै आएको छ। यस परिप्रेक्ष्यमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाका वाह्य लेखापरीक्षकहरूद्वारा यस बैंकमा प्राप्त हुने लेखापरीक्षण प्रतिवेदन तथा अन्य सूचनाहरूले नियमन तथा सुपरिवेक्षण प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउन मद्दत पुऱ्याएका छन्। यसै सिलसिलामा वाह्य लेखापरीक्षकहरूद्वारा प्राप्त हुने लङ्गफर्म अडिट रिपोर्टलाई अझ यथार्थपरक र सूचनामूलक बनाउन उक्त रिपोर्टको ढाँचामा आवश्यक परिमार्जन गरिनेछ।
११७. नेपाल सरकारको आर्थिक वर्ष २०६४/६५ को बजेट वक्तव्यमा दामासाही प्रशासन कार्यालय र सुरक्षित कारोबार रजिष्ट्रारको कार्यालय स्थापना गरिने उल्लेख छ। साथै, सो वक्तव्यमा नेपाल सरकारले वित्तीय अपराध नियन्त्रण गर्न मुद्रा निर्मलीकरण कानून तथा बैंक जालसाजी नियन्त्रण कानून ल्याइने र आर्थिक क्षेत्रसँग सम्बन्धित मुद्दाहरूको सुनुवाई तथा किनारा छिटो गराउन विभिन्न ६ वटा अदालतहरूमा वाणिज्य इजलास स्थापना गरिने प्रतिबद्धता जनाइएको छ। उपर्युक्त कार्यहरूको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने सहयोग नेपाल राष्ट्र बैंकले पुऱ्याउनेछ।
११८. नेपाल सरकारको आर्थिक वर्ष २०६४/६५ को बजेट वक्तव्यमा सामूहिक लगानी कोष (Mutual Fund) को बजार विकास हुन नसक्दा स-साना बचतकर्ताहरू पूँजी बजारतर्फ आकर्षित हुन नसकेको उल्लेख छ। उक्त बजेट वक्तव्यमा उल्लेख भएभैं सो कोषको सञ्चालनले मौद्रिक तरलताको व्यवस्थापन गर्न समेत सहज हुने हुँदा निश्चित मापदण्ड पूरा गरेका वाणिज्य बैंकहरूले सामूहिक कोषको प्रबन्ध गर्न पाउने गरी नेपाल सरकारले तर्जुमा गर्ने ट्रष्ट कानूनको अधिनमा रही यस बैंकबाट आवश्यक मापदण्डहरू तोकिनेछन्।
११९. वित्तीय प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्न चेक, ड्राफ्ट, बिल जस्ता विनिमेयपत्र कारोवारप्रति सर्वसाधारणको विश्वास बढाउनु आवश्यक छ। यस सन्दर्भमा आर्थिक वर्ष २०६३/६४ को मौद्रिक नीतिमा उल्लेख भएअनुसार “विनिमेय अधिकारपत्र विधेयक, २०६४” को मस्यौदा तयार गरिएको छ। सरोकारवाला बैंक, वित्तीय संस्था तथा अन्य निकायहरूसँग आवश्यक अन्तरक्रिया गरी उक्त विधेयकलाई पारित गरी ऐनको रूपमा लागू गर्ने व्यवस्थाको लागि नेपाल सरकारसमक्ष पेश गरिनेछ।
१२०. वित्तीय एवम् अन्य संस्थागत क्षेत्रमा रहेको बढ्दो कर्जा एवम् अन्य सम्पत्तिको पुनःसंरचना गरी त्यस्तो सम्पत्तिउपर उपयुक्त किसिमको धितोपत्र जारी गरेमा लगानी तथा पूँजी बजारको क्षेत्र विस्तार हुन जान्छ। तर यसको व्यवस्थापन, सञ्चालन एवम् नियमन गर्ने संयन्त्र सम्बन्धमा हालसम्म कुनै कानूनी व्यवस्था नभएको सन्दर्भमा आर्थिक वर्ष २०६४/६५ मा “वित्तीय सम्पत्ति सुरक्षीकरण ऐन” (Financial Property/Assets Securitisation Act) को मस्यौदा तयार गरी नेपाल सरकारसमक्ष पेश गरिनेछ।

विदेशी विनिमय क्षेत्र सुधार

१२१. हालसम्म C.I.F. (Cost Insurance and Freight) र C & F (Cost and Freight) को आधारमा आयात प्रतीतपत्र जारी गर्न पाइने व्यवस्था रहेकोमा सम्बन्धित आयातकर्ता आफैले ढुवानी र बीमासम्बन्धी व्यवस्था गरी आयात गर्दा बीमा एवम् ढुवानी शुल्कको लागत कम हुनसक्ने सम्भावना रहेकोले Freight वापत आवश्यक विदेशी मुद्राको सट्टी सुविधा वाणिज्य बैंकहरूमार्फत् पाउने गरी F.O.B. (Free On Board) को आधारमा पनि प्रतीतपत्र जारी गर्न पाइने व्यवस्था गरिनेछ।
१२२. हालसम्म परिवर्त्य विदेशी मुद्रा भुक्तानी हुने गरी अमेरिकी डलर ३० हजार मूल्यसम्मका वस्तुहरू ड्राफ्ट/टि.टि. को माध्यमबाट र सोभन्दा बढी मूल्यका वस्तुहरू प्रतीतपत्रका माध्यमबाट आयात गर्न पाइने व्यवस्था रहेकोमा अबदेखि D.P. (Documents Against Payment) को माध्यमबाटसमेत आयात गर्न पाइने

व्यवस्था गरिनेछ । यसरी आयात गर्दा सम्पूर्ण Documents बैकमार्फत नै आउनुपर्ने र प्रचलित व्यवस्थाअनुसार धरौटी लिएको र वि.वि.नि.फा.नं.४ जारी भएको हुनुपर्नेछ ।

१२३. नेपालमा सञ्चालित उद्योगहरूको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले भारतबाट अमेरिकी डलर भुक्तानी गरी आयात गर्न पाइने मेशिन, कच्चा पदार्थ तथा माध्यमिक वस्तुहरू (Intermediate) को संख्या हालसम्म १२१ रहेकोमा उपर्युक्त उद्देश्य प्राप्तिका लागि यस्तो संख्या थप गर्दै जाने साविकको नीतिलाई यथावत् राखिएको छ ।
१२४. संयुक्त राज्य अमेरिका, क्यानाडा, अष्ट्रेलिया, न्यूजील्याण्ड र बेलायत जस्ता विकसित देशहरूमा नियमानुसार आप्रवास भिसामा पहिलोपटक जाने नेपाली नागरिकहरूलाई एकपटक मात्र व्यक्तिको हकमा अमेरिकी डलर ५,००० सम्म र निजको परिवारसमेत जाने भएमा अमेरिकी डलर १०,००० सम्मको सटही सुविधा उपलब्ध गराउने व्यवस्था रहेकोमा अबदेखि प्रतिव्यक्ति अमेरिकी डलर ५,००० सम्म सम्बन्धित व्यक्तिको पासपोर्टमा दरपीठ गरी इजाजत प्राप्त बैंक तथा वित्तीय संस्थाले त्यस्तो सटही सुविधा सोभै प्रदान गर्नसक्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
१२५. नेपालमा दर्ता भई कारोवार गरिरहेका बीमा कम्पनीहरूले विदेशस्थित पुनर्विमा गर्ने कम्पनीलाई तिर्नुपर्ने पुनर्विमा शुल्कको भुक्तानी गर्न आवश्यक सटही सुविधाको लागि यस बैंकको स्वीकृति लिनुपर्ने व्यवस्था रहेकोमा अबदेखि त्यस्तो सटही सुविधा बीमा समितिको सिफारिससहित अन्य आवश्यक कागजातको आधारमा इजाजत प्राप्त बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूबाट सोभै प्रदान गर्न सकिने व्यवस्था गरिनेछ ।
१२६. कसैको खातामा Credit भइसकेको विदेशी मुद्रा कारणवश फिर्ता गर्नुपरेमा यस बैंकको स्वीकृति लिनुपर्ने व्यवस्था रहेकोमा अवउप्रान्त आवश्यक कागजातको आधारमा सम्बन्धित बैंक तथा वित्तीय संस्थाले नै त्यस्तो रकम फिर्ता गर्न सक्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
१२७. विदेशी मुद्रा आर्जनको स्रोत भएका विदेशी मुद्रामा खाता खोल्न ग्राह्य व्यक्ति तथा संस्थाको सूचीमा Global Tender अन्तर्गत ठेक्का पाई परिवर्त्य विदेशी मुद्रामा भुक्तानी पाउने नेपाली कम्पनीहरूलाई पनि समावेश गरिनेछ ।
१२८. हालसम्म नेपालबाटै हवाई यात्रा सुरु हुने गरी जारी भएको टिकटलाई मात्र कन्फर्म हवाई टिकटको रूपमा परिभाषित गरी पासपोर्ट बापतको परिवर्त्य विदेशी मुद्राको सटही सुविधा प्रदान गर्ने व्यवस्था छ । अबदेखि भारतबाट हवाई यात्रा सुरु गरी अन्य मुलुकमा जाने गरी नेपालबाट जारी भएका टिकटलाई समेत कन्फर्म हवाई टिकट मानी उक्त पासपोर्ट बापतको सटही सुविधा बैंक तथा वित्तीय संस्थामार्फत् नै उपलब्ध हुने व्यवस्था गरिनेछ ।
१२९. बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले नेपाल राष्ट्र बैंकलाई विक्री गर्न ल्याउने परिवर्त्य नगद विदेशी मुद्रा खरिदमा २.० प्रतिशत सेवा शुल्क लिने गरिएकोमा विद्यमान बजारको अवस्थालाई दृष्टिगत गरी अबदेखि सो सेवा शुल्क १.० प्रतिशत मात्र लिने व्यवस्था गरिएको छ । यसबाट बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले सर्वसाधारणसँग नगद परिवर्त्य विदेशी मुद्रा खरिद गर्दा लिने कमिशनदरमा पनि सोही अनुपातले कमी आउनेछ ।
१३०. विदेशी मुद्रा विनिमय बजारमा आइरहने विनिमय दरको उतारचढावले गर्दा विदेशी मुद्रामा कारोवार गर्ने निकायहरूलाई विनिमयदर जोखिम (Exchange Rate Risk) सिर्जना हुने गरेको सन्दर्भमा अग्रिम विनिमय कारोवारलाई प्रतीतपत्रसँग मात्र आवद्ध गर्नु युक्तिसङ्गत नदेखिएकोले त्यस्तो कारोवारको कभर तथा सोबाट हुन सक्ने लाभहानीको जोखिम सम्बन्धित बैंकले नै लिनुपर्ने शर्तमा सम्बन्धित वाणिज्य बैंकको सञ्चालक समितिले यस विषयमा तयार पारेको नीतिगत मार्गनिर्देशनको अधिनमा रही आवश्यकता (Need Based) का आधारमा अग्रिम विनिमय कारोवार गर्न पाइने व्यवस्था गरिनेछ ।
१३१. हालसम्म नेपालमा विदेशी लगानी भित्र्याउने सम्बन्धमा नीतिगत व्यवस्था भए पनि नेपालीले विदेशमा लगानी गर्न पाउने व्यवस्था छैन । यस सन्दर्भमा विदेशमा लगानी गर्न प्रतिबन्ध लगाउने ऐन, २०२१ बाधकको रूपमा रहेको छ । विदेशमा लगानी गर्न आवश्यक कानूनी अड्चन फुकाउन यस बैंकको सक्रियतामा तयार गरिएको "विदेशमा गरिने लगानीलाई नियमित गर्ने विधेयक, २०६४" मस्यौदा नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयमा पेश गरिएको छ । नेपाल सरकारको आर्थिक वर्ष २०६४/६५ को बजेट वक्तव्यमा

१८ नेपाल राष्ट्र बैंक

पनि विदेशमा लगानी गर्ने सम्बन्धमा चासो व्यक्त गरेको सन्दर्भमा उक्त विधेयक चाँडै पारित हुने विश्वास गर्न सकिन्छ। उक्त ऐन लागू भएपछि यससम्बन्धी अन्य कार्यविधि नेपाल राष्ट्र बैंकले तयार गर्नेछ।

उपसंहार

१३२. विद्यमान तथा विकसित आर्थिक तथा वित्तीय स्थितिको विश्लेषणको आधारमा प्रस्तुत मौद्रिक नीति तर्जुमा गरिएको हो। यस मौद्रिक नीतिमा उपलब्ध गराइएको सूचना तथा विश्लेषणले अर्थतन्त्रको विद्यमान वस्तुस्थिति बुझ्न सर्वसाधारण सबैलाई सघाउ पुग्ने मलाई विश्वास छ।
१३३. प्रस्तुत मौद्रिक नीतिमा व्यवस्था गरिएका नीतिगत प्रावधान तथा कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनबाट आर्थिक गतिविधिको विस्तारमा सहजता प्राप्त हुने र मूल्यलगायत समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व कायम गर्न सहयोग मिल्ने यस बैंकको धारणा छ।
१३४. मौद्रिक नीति तर्जुमा गर्दा सहयोग पुऱ्याउने नेपाल सरकारका विभिन्न निकाय, वित्तीय संस्थाहरू, विभिन्न व्यावसायिक संघसंस्थाहरू, विद्वत् वर्ग र दातृ निकाय सबैलाई म धन्यवाद दिन चाहन्छु। प्रस्तुत मौद्रिक नीतिमा व्यवस्था भएका नीतिगत व्यवस्था तथा कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनमा यहाँहरू सबैको सदाभैँ यस बैंकलाई सहयोग मिल्ने विश्वास लिएको छु।
धन्यवाद।